

Ось бойова комсомольська
героїка.
— Ні, ви, шановний, не клі-
пайте очима,
Не випучуйте баньки, а краще
погляньте —
Комсомольська бригада вису-
вав зустрічний —
140% квартального плану!

Випромінює сонце гарячий
блиск:
— Ей, братва, ми готові до
бою —
Вісім ударних годин роботи —
Вісім кроків в соціалізм!
4-V-1931 р.
Чернівці

Д М И Т Р О Г О Р Д І Є Н К О

С У Т И Ч К А
ДВА РОЗДІЛИ З РОМАНУ „ЗНА-
ВОЙОВНИКИ НА ДР“
I

ОДКЛАВШИ вбік врубу від
бійного молотка, Полу-
кайло вирішив оглянути
свій вибій, подивитися, як
працюють його хлопці, повіда-
тися як їм взагалі йдеться.

Адже він тут бригадир і мусить знати кожну дрібничку, що
так або так, але негативно впливає на роботу молодих вибій-
ників, заважає виконати норму запрягів. Більше того — його
дуже непокоїло кріплення на західньому крилі лави.

На початку зміни він сам обійшов вибої своєї ділянки, пильно
обдивлявся кріплення й помітив кілька похилих стояків, навіть
гірше: тих стояків було мало, а місцями ж покрівля зовсім не
міцна. Про це він зауважив вартовому кріпильникові — старому
бороданеві Сніцару, але той відповів, що стояків дуже й дуже
бракує, лісогони їх не приставляють, і, мовляв, — якнебудь обходь-
теся. Що було робити? Сказав хлопцям, щоб стереглися, не
спирались на стояки, а похилі поправили, міцніше попідбивали
під стягелі.

Вийшовши з вибою, бригадир, трохи стривожений власними
думками, скорою ходою подався через усю лаву на східне кри-
ло, освічуючи собі дорогу жовтавим світляком „Вольфа“. Там
він натрапив на Овсія Горобчика, що, впершись лівим коліном
у ґрунт, а об праве — ліктем правої руки, кришив відбійним мо-
лотком товстий вугільний шар, аж піт йому тік струмками по
закіпченому обличчі. Стиснене повітря шуміло в шланзі, коло
руків'я, й чулось скажене цокання толока по голівці долота.
Полукайло підніс догори свого „Вольфа“ й узявся очима в
стояки. Дивився напружено й пильно і помітив, що дефекти в
кріпленні виправлено. Більше того: він помітив, що цей вибій
закріплено кострами й міцними ремонтниками.

— Хто це, Овсію, так щиро турбується за твоє життя? — спитав він Горобчика жартівливим тоном. — Чи не сам?

— Ні, дядько Симоне, це дідусь Свицар — хай йому після поношки легко чхається, — кричачи на весь вибій, одповів Горобчик і ще міцніше натис відбійний молоток на вугільний шар. Долото аж скавучало, вгрузаючи в чорну товщу! — Чортяча міць — повернувши на мить до Полукайла голову, гукнув він, — Аж долото ковзається.

— Креши, креши.

— Та таке, що норму запрягів викрешу. Гляньте, вибірка вже повна, навальник і саночники не вправляються. Позапарювались хлопці... От би нам сюди якогось конвейєра, дядько Симоне...

Бригадир глянув убік: справді, там було вже повно вугілля, а навальник, працюючи коло нього лопатою, аж хекав, змахував щохвилини рукавом піт з обличчя, що, видно, заливав йому очі, заважав бачити те, що робить. Раптом із нори вислизнув саночник і, поставивши санки коло купи вирубаного вугілля, гукнув:

— Навалюй, Охріме!

— Е, хлопці, — виходить вас Горобчик обігнав. Засипалися, — вимовив Полукайло. — Чи подужаєте видати норму на штрек?

— Норму запрягів ми вже видали, — суворо відповів саночник.

— Йі оце вже половину другої подаємо, — приточив навальник. — Горобчик мабуть сказався сьогодні, жене ніби відбійним із врубовкою змагається.

Полукайло глянув на Овсію, обняв теплом вже трохи вигорілих очей тонку й шустру постать молодого вибійника, який і тепер, ніби не чуючи резмови, тис долотом у товщу вугільного шару.

— Не добре, Овсію, робиш, — кинув він, не то жартома, не то серйозно.

— А що, дядько Симоне?

Шипіння стиснутого повітря в шланзі раптом ушухло, молоток обережно ліг на купу вирубаного вугілля, а Горобчик звівся на ноги й підступив до бригадира.

— Обдурив мене, старого, — м'яко почав Полукайло.

— Чим саме? — стривжився Горобчик.

— Та ти ж другу норму кінчаєш.

Горобчикові на обличчі засяла радість. Та вона раптом згасла, її заступила холодна поміркованість, така сама, як у цю ж хвилину лежить на обличчі, світиться в очах бригадирові.

— І все ж, скажу я вам, дядько Симоне, — мало!

— Да, мало... Тиснути мусимо, — притакнув Полукайло.

— Вугольчку ми щозміни до біса рубаємо, а нагора, он, не встигає видавати.

— Хіба ж видаси за оцієї варварської вивозки на штрек? — гукнув саночник.

Полукайло хотів щось відповісти йому, але той, тягнучи за собою санки, навантажені в повільно вуглем, зник у чорну пашу печі в напрямі штреку.

— Чуєте, дядько Симоне?

— Чую, Овсїє...

— То чого ж ви виступали вчора проти конвейєра, — злим тоном спитав Горобчик.

— Хто це тобі сказав... що я проти.

— Завіхайло, коногон із нашого штреку. А Гнусін і Криволап — навальники з сусідньої лави, potwierдили його казання.

— Де? Коли? — стривожено перепитав бригадир, вхопившись рукою за Горобчикове плече.

— Сьогодні на початку зміни. Та ще як розпинався. Перед усіми шахтарями на копальневим подвір'ї казав: — коли вже такі ударники, як Полукайло, проти механізації, то ми — тобто — Завіхайло, Криволап, Гнусін і їхня шатія-братія, й поготів. Кричав, що то буде не механізація, а махінація, мовляв, уріжуть заробітку. Конвейєр знистожить кінну вивозку й питався — куди тоді дінуть коногонів, бо він, мовляв, у вибійники ні за які гроші, хоч би його й озолотили, не піде.

Слухаючи розповідь Горобчика, Полукайло переступав з ноги на ногу, й видно було по його очах, як у ньому сходить гнів. Це помітили й вибійник Овсїй і навальник Охрім. Тимчасом як Полукайло дивився не знати куди й про щось думав, — вони дивилися то на нього, то один на одного, охоплені вичікувальною напругою. Знаючи вдачу свого бригадира і бачачи по ньому, що все казане Завіхайлом просто брехня, вони обидва думали, що він от-от зірветься з місця й поспішить до штреку, щоб там віч-на-віч поговорити з брехуном. Адже Полукайло вже не раз говорив з ним прилюдно, викривав його брехні, докоряв йому неробством, пияцтвом, рвартвом. Та на цей раз того не сталося, про що думали Овсїй та Охрім. По довгому мовчанні Полукайло махнув рукою й підступив ближче до хлопців:

— Чули вони дзвін, та недочули де він. Шкода, що вас обох учора не було на виробничій раді шахтарів, — почувли б...

— Ми ж, дядько Симоне, у вечірньому технікумі... на лекції, значить, були...

— Знаю... Почули б, кажу, про що мова мовилася. Центр і рудоуправа постановили механізувати нас, цебто шахту... Так я казав, щоб не всю за одним махом, а спершу одну лаву, вибій і, один конвейєр значиться. Підучиться народ — ще. Щоб кадри, значить, привчити до того дива.

— Да-а-а, в нас кадра, так що й не витримує, — приткнув Охрім і заходився вибирати лопатою з вирубу вугілля. — Пога-на місцями в нас кадра.

— І як, на мене, дядько Симоне, то ви не вповні по-нашому сказали, — повагавшись, боязко вимовив Горобчик.

— Як то? — аж скрикнув Полукайло. — Овсїю...

— Ша, дядько... На мене, так одним махом треба механізуватися. Он як! Щоб не мололи язиками усякі Зазіхайли. Одразу пиху їм треба збити. А то ж, чуєте, колотнечу здійсмають.

— Молоді коники — гарячі. Потрапивши в запряжку, вони завсіди посторонки рвуть, — зауважив бригадир на Горобчикову мову й зібрався йти. Але Овсій заступив йому дорогу.

— Опортунічеський душок у вас...

Тепер бригадир щиро осміхнувся й знову, як це він любив, поклав Горобчикові на праве плече свою шкарубку, мов терпуг, долоню:

— Запальний ти, хлопче, та ціни своєму запалові не знаєш. З страх-бах нічого доброго не робиться й нічого гарного не вродиться. Подумай, що ти сказав, і ти багато знайдеш у ньому не нашого, не робочого. А тепер працюй, — докінчив Полукайло і пішов тим же хідником, що йшов і сюди. Поперед нього стінами, стояками кріплення, покрівлею й ґрунтом повзав світляк „Вольфа“ і чулися м'які кроки ходи.

Горобчик стояв нерушно, застигло дивився вслід бригадирові трохи винуватим поглядом. А коли жовтий світляк сховався, він миттю кинувся у свій вибій і, вхопивши відбійний молоток, почав знову кришити чорну товщу вугільного шару. Охрім, глянувши йому в спину, щось буркнув про себе й заходився щосили вимахували лопатою над вирубаним вуглем. Купа вугілля перед вибоєм росла, наче острів з води.

Тимчасом Полукайло обходив інші вибої своєї лави, оглядав уважно кріплення, пробував молоточком стояки, чи не хриплять вони часом, радив молодих, ще недосвідчених вибійників, саночників і навальників. Під кінець обходу лави він зауважив, що з вибійників найкраще працює Горобчик. Щоправда — завзяттям йому не поступаються Тримбач Сава і Ян Таубес. Але їм бракує спритности, вміння володіти відбійним молотком. Тонкошкур Ларій і Модест Кішенський не погано крешуть обушками. Та біда: хлопці молоді, руки їм ще не зовсім міцні, перетомлюються.

Пройшовши повзобушкові вибої, бригадир вирішує домагатися від шахтоуправи і для них відбійних молотків. Але, пригадавши слова Охріма, „в нас кадра, так що й не витримує“ — одкидає ту думку. До молотка ж бо спершу привчити треба.

— Ех, кадра... — вимовив бригадир сердито на всю лаву, — Була б мені та кадра, показав би я декому. Ех..

— Кого це ти, Симоне, христив? — почув він голос з темряви печі і спинився. Побачив: звідтіля повзло на нього жовте світло „Вольфа“ й хтось крєктав. А через хвилину перед ним випростався на весь зріст старий кріпильник, бородань Сніцар. — Мабузь хлопці чогось недоброго накоїли? Молоді — мордуються? — питався бородань. — Чи не завал, часом? Стояка мать збили... — бачачи схвилюваний погляд Полукайлових очей, захвилювався Сніцар.

— І не завал, і не збили. Кажу, старий — як би нам така кадра, як ми з тобою, та ми б той плян... Ех! — зойкнув голо-
сом скарги Полукайло. — Півтисячі тонн і, дивися ж, не дада-
ємо. — А ми ж, старий, таке що й тисячу дали б...

— З боління, Симоне, вугольку не вийде, — зауважив боро-
дань. — А про кадру ти правильно говориш. Оце був на сьомій
положистій лаві, дивився як врубковка працює. Добра штука,
скажу тобі, та добрих рук до неї чортма. Хлопець коло неї. Ма-
кітра Кость, як що знавш...

— Навчитись...

— Та навчитись. А поки мучиться... І, знавш, обида бере.
Чув? Зазіхайло сьогодні знову розпинався.

— Чув...

— От яка в нас кадра! П'янюга, сукин син, і дивись — ба-
ламутить.

— Бреше...

— Інших намовляє, щоб казали проти механізації. Увесь день
сьогодні по штреку теревені справляє, ім'я твоє плюжить.

Полукайлові в очах зазікся біль образи. Серце билосся шви-
дше, а на чоло аж піт виступив. Він раптом махнув „Вольфом“,
збираючись іти.

— Куди? — спитав тривожно бородань.

— Поговорю з ним...

— Не чіпай, то на смердітиме. Іншим разом і в іншому місці.
Щоб прилюдно...

Бригадир знову війнув „Вольфом“ і глянув допитливо в очі
бороданеві.

— Нехай!

На цьому два „Вольфи“ великими жовтими світляками роз-
повзлися в різні кінці лави. Креки ходи двох бригадирів глу-
хли в чорних хідниках.

Години, сповнені завзятою працею, змаганням у Полукайловій
бригаді, минали швидко. А сам бригадир, обтяжений клопотом
порядкування та знервований Зазіхайловою брехнею вже не
працював у своєму врубі. Він кидався з одного кінця лави
в другий, приглядався пильніше до роботи вибійників, часто
витягав з кишені свого великого годинника, підносив його до
„Вольфа“ й вкипав очима в циферблат, дивився на хвилину
стрілку. І здавалося йому, що вже минула хвилина, друга, а
вона, та стрілка, стоїть на місці, навіть не рухнеться. Тоді він
похапцем підносив годинника до вуха й слухав. Учував: годин-
ник докотить. Полукайло сердито спльовував, мовчки ховав
його до кишені й простував лавою далі. А як минула зміна, він
востаннє пройшовся вибоями і останній пішов слідом з своїми
хлопцями штреком на підземне копальневе подвір'я. Там він
кілька хвилин стояв на приймальному майданчику коло стовбура,
оглядав шахтарів, пильно вдивлявся в їхні обличчя, очі, сторожко
прислухаючися до голосу кожного. Саме тут йому хотілося

здибати Зазіхайла й поговорити з ним прилюдно, запобігти черговій провокації. І кожен новий гурт шахтарів, що йшли через двір до стовбура, викликав йому приплив люті й рішучості. Здогалося, що саме в цьому гурті мусить бути Зазіхайло та його поплічники, бо там голосно реготали, ще голосніше когось лаяли, ба, як йому вчулося, згадували і його ім'я. Полукайло вже лагодився до вельми відповідальної й з тим же неприємної зустрічі. Щоб не видати, що він навмисне хоче цієї зустрічі, він обернувся обличчям до держакowego й нехотя слідкував, як той, б'ючи щоп'ять хвилини молоточком об залізну плиту, регулює вивіз шахтарів і вагонеток, наповнених вщерть вугіллям, нагора. Регіт і вже притишена чиясь лайка наближались до нього з кожною секундою. Але: в чому справа? Хіба Зазіхайло притих? Чому не чути його голосу? Здається ж, він був там.

Вже йому чути кроки гурту. Голоси зовсім розбірливі. Ба, вуха його ловлять речення: „Симен Полукайло вб'є“... — Значить, він роздзвонив, що це я вою маханізацію? — мигнула в голові така гаряча думка, що Полукайлові здавалося ніби вона обпала йому серце й мозок. — Отакий наклеп... Далеко, падлюка, завів... Ну... — і він, мов припечений гарячим залізом у ноги, аж підскочив, хутко обернувся обличчям до гурту, що, наблизившись до стовбура, вже ладнався розташуватись на приймальному майданчику. Відчував — очі налилися розтопленням чавуном, вп'ялися в гурт, а руки тремтять, не знаходять собі місця коло тулуба.

І от з порту вийшла постать, висока й плечиста, як і Зазіхайлова, і простеж просто до Полукайла. Руки йому затремтіли ще дужче, аж „Вольф“ заплигав, ніби м'ячик на гумовій нитці. Тіло охопила напруга, в голові глухо залзвонило.

— Отакий нахаба... Не боїться. Певний своїх сил. Підтримку дістав, провокатор, — різала блискавкою бригадирів мозок думка.

Тимчасом постать підійшла до нього і, піднесши догори „Вольфа“ (електричне світло світило тут дуже тьмяно), — задивлявся йому в обличчя. В очах Полукайлові замигали іскри — сині, золоті, жовті й блакитні, замерехтіли білі й червоні метелики. Він уже хотів був розплющити очі й одверто глянути в обличчя Зазіхайла. Але раптом його вуха вловили слова:

— На мисливця й звір біжить... Драстуйте, Симоне Васильовичу, — і Полукайло відчув, як його праву руку впіймала жива лава долоня, міцно затиснула його кострубаті пальці.

Широко розплющені очі бригадира розгублено засновигали обличчям постаті, аж вертілися в орбітах, ніби збиралися випасти з відтіля. Нарешті Полукайло впізнав у тій постаті інженера Доду й трошки винувато зам'явся:

— Пробачте, Карпе Гнатовичу, не впізнав. Очі вже мені трохи вигоріли. Тридцять літ, мало не щодня в темряві, ось при цьому жовтому світляку, — показав він на „Вольф“.

— Ну годі, вже вам, годі, — перервав його Дода голосом, в якому вчувся не то жаль до старого, не то жаль на себе, на те, що він інженер і Полукайло через це не може з ним говорити так просто, як говорить він з першим зустрічним шахтарем. Інженера огорнуло неприємне почуття, і він хвилину стояв перед бригадиром мовчки, оповитий думками.

Полукайло вгадав Додин жаль і теж мовчав, заглибившись очима в ґрунт. Його так само оповило неприємне почуття. Хіба в ньому, десь у незвіданих кутках його сства й досі сидить крихта рабської покори, прищеплюваної століттями, з покоління в покоління робітникам? Хіба сидить? А коли ні, то чому він був такий упередливий, відповідаючи на привітання інженера? До чого тут скарга на те, що він тридцять літ день відно дня працює в темряві, при світлі „Вольфа“ і цим поспував собі зір. А може то не скарга? Може був тон поваги до людини, що більше нього знається на тому ділі, в якому й він працює.

Так думав, стоячи мовчки напроти інженера, Полукайло. А в цей час обох їх оточують постаті в шахтарській одежі та чорних від вугілля капелюхах, під полями яких ховалися чорні як вугіль шії та цікавістю пройняті очі. Всі до нього здоровкалися, хто словом поваги, хто просто кивом голови. Серед них Полукайло бачив Шибая — доброго завідателя шахти, а колись непоганого вибійника. Поруч нього спинився маркшайдер Сокур Марко, що ще два роки тому працював за стовбурового на субідній шахті. Були тут і секретар партійного осередку шахти — Кульбачний, і десятник із крутоспадних шарів — Тарас Осовець і той же бородань бригадир бригади кріпильників, друг Полукайлів — Сніцар.

— А ми вас, Симоне Васильовичу, пошукували, — обірвав на-решті мовчанку Дода й звів очі на бригадира. — Думали, що сьогодні вже й не побачимо.

Лють і нервовість тепер остаточно спали з Полукайла, а нато-мість виросла цікавість. Справді: чому це ні з того, ні з сього ось ці товариші, верхівка шахти, можна сказати, оточили його та ще й під землею на шахтнім дворі? Чого їм від нього треба? Правда, не раз уже він був радником їм у справах хазяїну-вання, зміни метод роботи, пересування робітників з нижчих кваліфікацій у вищі. І якщо знову виникла подібна справа, то чому про це треба говорити саме тут, внизу, а не там, на горі. І потім: чому це вони прийшли говорити з ним отаким гуртом, коли міг би це зробити, ну хоч би й Шибай? „— А ми вас... по-шукували,“ — це тільки но сказав Дода. Так, так, вони прийшли гуртом говорити з ним.

Полукайло, зніяковівши трохи, спитав:

— Мать щось трапилося, Карпе Гнатовичу?

До нього приступив Кульбачний.

— Нічого, старино, особливого не трапилося. Власне трапи-лося, та ти вже про те знаєш. Механізуємося ж.

— Знаю. Таке діло, що й нам пора б його мати,— притакнув Полукайло спокійно й помірковано.

— То ото ж, ми з тим ділом і вдаємося до тебе,— встряв у розмову Шибай.— З лав починатимемо, з ударних...

Полукайло відчув, як йому в серці щось тенькнуло. Він здогадався. Та це зрозуміло й з простого й ніскільки не дво-значного кінця Шибайової мови. Вони хочать починати ту справу негайну і саме з цього. Але: чому з нього?

— У нас тепер їх... ударних до півдесятка мать набереться,— почав вивертатися Полукайло.— Можна починати...

— Старино!— голосом удаваної погрози гукнув Кульбачний,— Недобре... Хорти ще на віддаленні мілі, а ти вже й у пору. Хитрий! Мабуть таке, що твій прадід, а може й дід— служив колись у якогось чумака за наймита і довгими степовими дорогами таки дометикувався бути хитрішим за свого хазяїна, дорогою продавав сіль і тараню, гроші зашивав у комір свити, а хазяїнові брехав, що його в дорозі пограбували. Виходить, і ти хочеш зашити свої знання й практику, а шахті сказати— я того не маю. Хитрий... ха-ха-ха...— засміявся під кінець Кульбачний.

Бригадирові на губах і в очах зацвів рожевою квіткою усміх. Але це тільки на хвилину. Друга хвилинка принесла Полукайлові зміну і настрою і вигляду. Він відчув, що жарти тут будуть зайві, одмова також ні до чого. Частину відповідальности за якусь дуже й дуже серйозну справу покладуть і на нього. Це так. І він не має аж ніякісінького права од того одмовлятися. Адже справа йде про честь шахти. Запланований вугіль вона мусить дати. Пообіцяла ж партії. Хто ж, як не він, мусить стати в перші лави бійців за ту честь? Хто? Може Зазіхайло? Ця думка, що так раптово несподівано виринула, знову налила бригадирові очі люттю. Він переступив з ноги на ногу.

— Ні з чим я не ховаюся. Знань своїх зашивати не збираюся. В мене, як самі знаєте,— хлопці молоді, недосвідчені...

— Зате уперті й завзяті як чорти,— заперечив Дода.

— Так, так, старино. З ними можна світ подолати... Сам Горобчик чого вартий, золото не хлопець,— додав Кульбачний.

— А Тримбач, Кленський, Чарій, Тонкошкур і Ян Таубес... Та ціла ж сотня отаких хлопців,— не проминув і Шибай нагоди похвалити Полукайлових вибійників.

Чути таке бригадирові було дуже приємно. В грудях йому лоскотом прокотилася радість, а в очах зажеврили теплі вогники.

— Одне слово, старино, ти здогадуєшся, про що тут мова мовиться,— підступивши ближче до бригадира, сказав Кульбачний.— А щоб тобі й зовсім прояснилося, ось, Карпо Гнатович. Він тобі й скаже. А тепер, хлопці, гайда на-гора.

Саме на цей час з гори примчала кліть і, мов укопана, сіла на кулаки.

— Давайте! — гукнув до гурту держаків.

Минуло лише півхвилини, і весь гурт з приймального майданчика втиснувся в кліть. Молоток гучно вдарив два рази об залізну плиту, і кліть, легко одірвавшись од ґрунту, пішла вгору. Попритулявшись до стівки, всі мовчали, час од часу поглядаючи один на одного.

Виїхавши на-гора, весь гурт миттю кинувся до лампарті й, здавши лампи, одягу та інструменти, розійшовся — хто куди: частина подалася до лазні, а Полукайло постановив зробити це пізніше й пішов у товаристві Доди та Шибая просто до контори. Тут на великому столі, вкритому зеленим сукном, інженер розіслав синє паперове полотнище, окреслене то зламаними, то рівними жовтими й червоними лініями, всіяне білими кружалами, кружальцями й крапками. Бригадир довго водив очима по тому полотнищу, а в мозок йому осідала думка, важка, як чавун, і пекуча, як вогонь у жаровищі. Справді: йому припадає якась дуже відповідальна задача, вирішення якої очевидно потребує і довгого часу й упертості, вміння й сил. Він бачив перед собою певний плян шахти з усіма її вибоями, лавами, штреками, печами й бремсбергами, камерами, людськими хідниками, вугляними верствами, просіками й вентиляційними спорудами. В очах йому мигали то метеликами, то комахами літер, ба навіть обущками й кайлами, що ними на пляні було повідзначувано виробничі одиниці, шахти. Більш над усе його здивувала низка ліній то грубих і довгих, то форми блискавичних зламів, що стримголом повибігали за кордон розташування шахти й тяглися між ярами й пагорками в хмуру степову далечінь. Над кожною з цих ліній стояла великим чорним жуком літера „Ж“. Ходячи хвилину-другу примруженими очима по синьому паперовому полотнищі і напружено думаючи, що б оті лінії, що виходять за кордон пляну, мали визначати, Полукайло помітив: від його ташувалися глинища, повзе найтовща біла лінія, а на кінці її, застигши великим рогатим жуком, сидить літера „Ж“ ніби й справді вона повзла цією лінією і, доповзни краю, вагається, чи їй повертати назад, чи здійнягися й летіти в безкрай простори вугільного степу. Це зовсім спавтеличило Полукайла. Проте, він уперто мовчав. Жоден м'яз йому на обличчі не здригнув, жодного зайвого руху не зробили його руки.

Раптом одчинилися двері, й в службову кімнату інженера Доди увійшов, умитий і передягнений в чисту одіж, Марко Сокур. Шибай звів на нього очі.

— Якраз упору маркшайдера принесло, — сказав він тоном, сповненим жарту, й звернувся до Сокура. — Проходь сюди сідай...

Синє паперове полотнище пересунулося на середину столу, й над ним схилилися чотири плечисті постаті. Рука Доди занесла над найтовщу білу лінію, і саме ту, що одходила від Полукайлової лави в глинища — товстий олівець, одгострений

кінець якого повис над жуком „Ж“, ніби збираючись його про-
тнути.

— Плян реконструкції нашої шахти,— чомусь обережно ви-
ронив Дода й повів рукою понад столом.— Справа серйозна
й відповідальна. Підняти ми її зможемо за умов цілковитої
відданості їй старих шахтарів.

— На шахті не сам я—старий шахтар,— зауважив Полу-
кайло і чмихнув носом так, як це він завжди робить в таких
випадках.

— І вашої, Симоне Васильовичу засібна,— відповів на те Дода.

Сокур посварився на Полукайла пальцем:

— Да, да, старино. Не комизись.. Та тут же,— він при цьому
ткнув тим же пальцем, що сварився, в сине паперове полот-
нище.— Як ти кажеш—ех!—розрубав над столом повітря,—
Діла, брат, во!—при цьому він показав бригадирові свій вели-
кий палець.

— Коротше кажучи,— втрутився в розмову Шибай,— ми,
Полукайло, думаємо починати з тебе, з твоєї лави... Хлопці
в тебе—змії, в'юнки й завзяті.

Знову бригадирові тілом пройшлося приємне тремтіння. Адже
більша частина тих хлопців ще півроку тому боялася ступити в
кліть, тремтіла у вибоях за найтихішого шарудіння породи на по-
крівлі кріплення, не вміла як слід обушка, кайла, чи відбій-
ного молотка тримати в руках, з-за кожної дрібнички тислася
до нього за порадами. Були й такі, що хотіли втікати з шахти,
наслукавшись від Зазіхайла, Глусіна та їхніх поплічників уся-
ких брехень про страхіття й завали. А тепер от вони, комсомо-
лята, чи не найлуччі вибійники, саночники, навальники, вівізники.
Багато праці приклав до них Полукайло. Коло кожного ходив, за
кожним доглядав, показував, як обушок треба тримати, як ним бити
у вугільну товщу шару, як санки тягти, вантажені вугіллям, щоб
найменше стомлюватися, щоб шия не боліла від шлейки. Вчив
і навчив. Тепер де в чому вони його, старого вибійника, випе-
реджають, бо справді завзяті й в'юнки. Хутчіше від нього повер-
таються. Мізки чистіші їм. На села, звідки вони прийшли сюди—
повертатися й не думають.

По довгій павзі, яка тривала мабуть через те, що інженер,
водив олівцем по лініях синього паперового полотнища, чогось там
пошукуючи, Полукайло притакнув:

— Еге ж, хлопці таки й старательні.

Нарешті Дода, одірвавши очі від пляну, звів їх на бригадира:

— До тих відбійних молотків та обушків, що ви маєте, дамо
ми вам одну сюліванівку, врубовку, значить. А як хлопці
підучаться, дамо й вікгофа..

Полукайло дивився допитливо в обличчя інженера, потім
глянув на Шибая й Сокура.

— Виламуємо вугілля гори,— почав раптом бригадир.—
Та половина його там, під землею, й зостається.. А чому? Не

в силі руками навальників та шиями саночників видати його на штреки... ось про це треба думати. Бо це ж тепер так, а що буде, коли оті сюдліванівки впустимо на лави? — Полукайло ще нижче схилився над синім паперовим полотнищем і ткнув пальцем у товсту, білу лінію, що виходила від його лави за кордон шахти, глянув у Додині очі. — Карпе Гнатовичу, щоб оця смужка визначала. Ось я ніяк не домитикуюся...

— Майбутня механізована лава на триста п'ятдесят метрів довжини, — відказав інженер.

Очі бригадирові налилися здивованням, позакруглювалися. Рот, як був йому трошки роззявлений, так і застиг. Жарти чи справді? Як це триста п'ятдесят метрів? Нечувано! Дивно! Адже досі він знав найбільшу довжину вибійної лави сорок п'ять метрів. Середня довжина лави тридцять — тридцять п'ять метрів була досі найкраща. І потім: як же, і чим кріпити таку довжину? Ні ні! Тут щось не те. А може він не дочув? Старий бо вже, приглух трохи. Де це видано — триста п'ятдесят метрів вибійної лави. Де?

Полукайло, хвилину мнучись, вагався, напружено дивився на білі лінії пляну, напружено думав. Нараз він рвучко підніс догори голову й поставив зір своїх очей на інженеровім обличчі:

— Я, мати, не дочув, Карпе Гнатовичу на скільки метрів ви сказали?

— На триста п'ятдесят, Симоне Васильовичу, — піднесеним голосом, у якому звучала гордість, — відповів Дода.

— Доганяємо й випереджаємо! — додав Шабай.

А маркшайдер, посунувшись лавою до переполюханого бригадира, ляпнув його долонею по плечі.

— Згодом сам, старино, розкусиш ту справу, нюхнеш чим вона пахне. А пахне вона, ота тристап'ятдесятметрова та ще й механізована лава сотнями тисяч тонн антрацитового вугільочку. І хіба ж такого...

Та Полукайло не чув цієї, повної захоплення мови Марка Сокура. Він навіть не бачив щиро усміхнених обличчій Доди й Шибая. Його всього, зір і відчуйність поплинули химерні, бо навіть, страшні думки. Триста п'ятдесят метрів... Обвал неминучий... Сотні смертей... Що? Хіба нарочито? Хотять скомпромітувати механізацію? Ні, ні. Гріх думати так про Доду, Шибая... Тут щось не так. Він мабуть недобрав, не так мабуть йому пояснили це діло. Гріх подумати... Алеж: триста п'ятдесят метрів... Як це? Чия це така вигадка? Так у плавуї потрапити що плюнути. А тоді що? Обвал? Загин його комсомолат...?

Бригадир розплющує очі, повільно веде їх обличчями інженера, завідателя шахти, маркшайдера. Бачить: вони всі три сповнені щирої одвертої усмішки. І очі горять їм ясно, ясно, одверто дивляться на нього. Полукайло підносить долоню правої руки до свого перетятого вздовж і впоперек глибокими зморшками

обличчя, міцно тре праву щоку й стисненим до шепоту голосом каже:

— Не віряться. Триста п'ятдесят метрів... Не йметься віри тому, що ви сказали, Карпе Гнатовичу...

— Бачимо, що не віриш, — вихопився Шибай відповісти. — Та мабуть старино, таки, що треба вірити... Багато в нас тепер є такого, в що люди не вірять. Проте, воно є.

— Реконструкція диктує, — почав Дода, — нарізувати такої довжини лаву. Донбас кустарний мусить умерти. Село, що має за своїми плечима багатівіковий вантаж варварських звичаїв, хворобу дрібної власності, село, що віки жило в чаду повір'їв — й воно, навіть воно сьогодні вже не те... Дикунська роздрібленість зникає. Завтра вона й зовсім одіме. А ми, Симоне Васильовичу, на тридцятиметрових лавах, значить, спочиватимемо? Варварські способи добування вугілля так само мусять умерти! Смужкувата нива, рало, драпак, дерев'яна борона йдуть із села до музеїв. Їхнє місце заступають лани в десятки тисяч гектарів, мов одна нива, трактори, багаторядові сівалки, культиватори, залізні зчіпні борони...

— Ми ж у революції перед селу вели, — втрутився Шибай у Додину промову. — А в реконструкції що ж, задніх пастимемо? Одне слово, старино, почнемо ми таки з твоєї лави. Через місяць до нас на шахту приїздить два хлопці, як соколи, молоді інженери. Просто з науки — на твою лаву. Карпо Гнатович радитиме тебе — чого не посилюватимеш, наглядатиме за вибоями... Отож, дай руку!

Полукайло простяг Шибасеві правицю, і їхні п'ятерні злилися в міцному тиску. Дода й Сокур не стримали радості, вихопилися обидва з-за столу й похапцем підійшли до бригадира, також потисли йому руку.

— Хоч і при літах уже я, та хай буде так, — відказав на всі привітання Полукайло і посміхнувшись, додав. — Страшнувато якось...

— Новина спершу завжди страшнувата, — відказав на те Шибай.

По цьому вони всі ще довгенько сиділи над синім паперовим полотнищем, слухаючи пояснення інженера, як та що визначала кожна окрема біла чи жовта лінія, те чи те кружальце. Виявилось, що лави будуть механізуватися не всі відразу, в ступнево. Так само ступнево переходити на довгу лаву. Це останнє повідомлення Доди й зовсім заспокоїло бригадира. До кількох сотметрової лави йому не зразу доведеться переходити, в це вже, хоч і невелика, проте, гарантія, що він не потрапить сторчма в дучку, не зірветься, не схибить.

Розійшлися з цієї раптової й несподіваної для Полукайла наради тоді, як почало вечоріти. Сокурник не знав куди, а інженер, бригадир і завідабель шахти скорою ходою подалися до лазні. Гарячої води вже не було, і їм довелося сьак-так обмитися ледве теплою й попрощавшись розійтися на відпочинок.

Пройшовши шахтове подвір'я, що вже горіло золотими вогнями електрики, Полукайло повернув праворуч і подався через ярки й вибалки, через глинища на нове шахтарське місто, в якому він, як один з кращих ударників, дістав для себе і сім'ї зручну, навіть розкішну, квартиру. До того жив він, як і всі шахтарі, на старому селищі в прокінченій, чадній хибарці, що лишилась йому в спадщину від колишніх хазяїв шахти.

Далось в знаки йому те житло. Великого лиха зазнала там його сім'я — стара та діти. Дружина Полукайлова нажила в тій хибарці ревматизм, з п'яťох дітей двоє померли, ледве встигши народитися, убили їх вогкота й продуви. Адже стіни хибарки були плетені з лози та обмазані глейкуватою глиною, яка, мов губка, вбирала в себе краплини дощу й мряки, всмоктувала навіть туман. Це восени. А по цьому всю зиму на стінах лежала в палець паморозь. Коли ж стара добре натоплювала піч, отінами на глиняну холодну долівку стікала ручайками вода. І так цілі десятки років. Діти, ростучи в тій хибарі, в'яли й сохли, як стебла серед степу в посушливе літо. Боляче Полукайлові було дивитися на них. Стара часто плакала, день і ніч кляла себе і його за те, що вони породили тих дітей. Та лихові ради завдати — годі було й думати. Того часу куди б не подався Полукайло, життя всюди однаково холодно й голодно стріло б його. Мов ланцюгом до скелі — шматком хліба був він прикутий до хибарки. Тяг лямку, як і всі шахтарі. Інколи — це було замолоду — шукав забуття в горільці, та це примушувало ще гірше страждати його сім'ю: на неї, мов коршун на курчат, навідав голод, безробіття й безодежжя. Кинув Симон пити, бачачи те, й знову тяг важку лямку дні, місяці, роки.

Життя голодне без просвітку в щоденій дванадцятигодинній важкій роботі у вибої здавалося життям в'язня, засудженого на довічну каторгу. Ні, гірше: засудженого на смертну кару. Адже там, у холоднім, погано кріпленім вибої, кожну хвилину на нього чекала невблаганна смерть. Хазяї не турбувалися за життя шахтарів. Їм кожен стояк, стягель чи пластина дорожчі були за вибійника. Привалить, роздушить шахтаря — його місце другого ж дня заступить інший. А кріпильний ліс треба купувати, платити за нього гроші, платити залізниці за приставку його на шахту. Життю шахтаревому — копійка ціна була для хазяїв. Билися, жорстоко змагалися шахтарі за своє життя. Сил не шкодуючи, себе, своїх сімей — кидалися на боротьбу...

Далі згадалися старому перші роки революції. Степ пелехав у боях і вогнях. Над ним бо здійсмалися нічні пожежі — червоні як кров, що сочилася з тіл шахтарів, скошених кулями золотопогонних та блакитнорукавих ватаг. Згадався і його рейд крізь просторінь вугільного краю на чолі шахтарсько-селянського партизанського загону. І тоді вже підтоптаний був Полукайло, та вихор революції омолодив його, влив вогню у витруджене тіло, наповнив

завзяттям, роздмухав зненависть до хазяїв за муки, холод і голод, що були йому полутниками більшу половину життя. Вів Полукайло шахтарів на бої жорстокі, криваві й переможні, підводив на ноги голоту селищ і сіл, по маетках панських наймитів, і гримів його загін, громив усіх, хто простягав нетруджену, білу, неробську руку на вугільний край...

Вяхопившись із глиниці, бригадир аж тепер згадав, що він хоче палити. Діставши з кишені піджака коробку з цигарками, він узяв звідтіля готову самокрутку, запалив. Ішов тихо, дивлячись в місто, окутане теплою темінню липневого вечора. Бачив: над містом горіли вогні електрики, поливаючи багатоповерхові будинки золотим саявом. З приміської далечини до нього долітали звуки міського життя, сирени авт, дзвін трамваїв і пісні шахтарської молоді. Все те зливалося в один довгий гул, що вихарем підводився аж до неба, плів у степи, розкочувався шляхами й зникав десь на розлогих землях. А праворуч нового міста, на одшибі, серед пагорків, ярів і долин лежало окутане морочною тишею старе шахтарське селище. Час від часу Полукайло чув, як здіймалися там крики й галас, п'яні пісні і старе, як світ, „страданіє“. Звів очі бригадир у той напрям, довго йдучи, дивився крізь темінь, вгадуючи: де б могла стояти та хибарка, в якій він ще не так давно жив. Ага, ондечки, на пагорку підсліпувато блимає одинокий ліхтар. Трохи далі за ним яр, а в ньому й хибарка, стоїть, стінами підгнилими до половини вгрузнувши в землю. Вона вже для нього вмерла, як умирав і все старе селище. Аджеж он із степової смуги вугільного краю на нього наступає бетонованими стінами, склом і залізом багатоповерхових будинків, повне світла й кипучого життя, нове місто. Селище лежить, причаївшись тихо, ніби затаївши подих, рідко блимає скаламученими очима ліхтарів. Воно ще цупко тримається пагорків, долин і ярів — проте вже вмирає; від шляху вже поступається місцем для нових будівель.

І от бригадирові вуха занотували чийсь викрик, що знявся десь коло старого селища і, йому в пам'яті гиринула постать Зазіхайла, Болюче й жаль зробилося Полукайлові на нього. Образа в серці зросла до ще більших розмірів. Та, затаївшись цигаркою, він сплюнув і одігнав від себе думку про ту, не тямущу й дурну, як це йому здавалося, людину, прискорив ходу.

Незабаром він уже йшов брукованим майданом повз Палац Культури, що дивився своїми великими, повними світла вікнами в степ, заглядав аж за обрій і ніби кликав до себе, в обійми своїх стін чистих, білих, як молодий сніг, людей, чорних вугільних підземель. Повернувши за ріг будівлі, Полукайло простягся йти через палацівське подвір'я навпростець. Недалеко спортивного майдану, в маленькому палісаднику, огороженому низеньким рідким парканом, він помітив людський натовп, що від руху аж гойдався, подаючись то праворуч, то ліворуч.

А як підійшов ближче — побачив: його вибійник Овсій Горобчик стояв в оточенні двох десятків хлопців та дівчат, які голосно про щось розмовляли. Найголосніше, як і завжди, висловлюлася Горобчик. Полукайло стишив ходу, ступав ніби на порогулянці, вслухався напружено в лемент.

— І хай собі Зазіхайло хоч лусне, та вийде на наше, — сказав Горобчик твердо.

Полукайло спивався в тіні низького кучерявого береста, напружив слух. Адже в гурті розмовляють про щось дуже цікаве, що і йому придасться.

Лемент у гурті зростав. Хтось кричав трохи захриплим голосом:

— А я кажу, що це вам не вигорить! Коногони на вибійників не підуть, Гнутись у три погибелі й гепати обушками не будемо!

— Врубовка за тебе гепатиме, Гепе...

— Та і відбійний молоток не кайло, міць май у руках та тримай правильно...

— Ілопатники так що проти усяких машинізацій, чи як воно там по-вашому зветься. Тепер їсти нічого, а тоді й поготів. Доконає вона нас... — встряв у розмову в'ялий, проте, товстий і міцний, як дротяна кодола, голос.

— Без року тиждень на шахті, а туди ж! Послухайте, що він говорить, — загомонів знову Горобчик. — Деруне, це ж від кого ти так скоро навчився вихоплюватися проти? Та чи й відавш ти, голова твоя макова, проти чого ти? Еге ж, не знаєш? Скажи... Мовчиш? Був би тут наш комсомольський бригадир дядько Полукайло, подивився б він на тебе й сказав би: ех, ти... душа твоя мотузяна! Звик до налигача, то й боїшся заліза. Бурубляшник ти овечий, Деруне... Та чи ж знаєш ти, що таке ота машинація, із чим її їдять. Мо-о-отузяник! Ха... чуваче ті. Машинація це ж такого сорту пироги білі, це навіть коли хочеш, масло, молоко, м'ясо... Більше того, це костюм на тебе, мене, усіх шахторів, всій робочій класі й колгоспному селянству. Машинація, Деруне, то міць пролетаріату! Зодягнемо в машини й механізми всі шахти, заводи в варстати, вкриємо поля тракторами і значить переможемо. А чому? Ти не знаєш, Деруне?.. Бо тоді ніхто не посміє простягти на нас руки. Вороги побояться... Отака то машинація! Дамо вугілля заводам — вони дадуть скоріше в колгоспи машини. А ті машини, Деруне, землю до себе підіймуть... Земля, потрапивши в роботу тих машин, пшенички вродить більше, значно більше, як досі вона родила, і їстимемо ми з тобою тоді білі пироги... машина землю примусить родити — корм для скотини буде, а значить буде тоді й молоко і масло...

— І сметанка, Деруне, буде. Адже ж ти, видно, дуже любиш поласувати сметанкою, — вставив хтось запитання в Горобчикову промову.

— Буде, голубчику ти мій, і ряжанка...—додала тонким голосом якась дівчина й спитала. — Ти мабуть і ряжанку любиш?

— Та годі вам, чорти, а то мені аж слина з рота котиться! Про такі смачні страви в такий час... птьху! — лаявся хтось.

— Сметанник! Ех, немає на тебе нашого бригадира, — кинув сердито Горобчик. — Він би тобі розказав і про ряжанку і про машинацію. Багато б розказав...

По цьому в гурті довгенько стояла тиша. І Полукайло стояв у тіні гіллястого береста, думаючи про все те, тільки не вчуте ним. Горобчиків напад на Деруна, глузи, тюкання й гикання він про себе назвав зайвим, ба навіть, шкідливим. Адже Дерун тільки вчора з села мабуть, і йому треба ясно і зрозуміло, тихо та лагідно про все те розповісти, розказати, що то таке реконструкція, механізація й машинізація, довести перевагу машин над кайлом чи обушком, конвейера над санками й лопатю, електричного тягла над конем, коногоном і вивізником. А то затюкали пар'бка хто зна за що й на що. Мо він і справді не знає проти чого повстає. Сказав мабуть Зазіхайло — говори проти, то вип'єш чарку, — от і говорить.

— Ех... бойова молодь... та дуже гаряча, нерозсудлива, — подумав Полукайло. — Завтра скажу їм, що так не можна. Не робочі то слова, — вирішив він і налагодився вже був ти своєю дорогою додому, як вчув знову ж таки Горобчиків голос:

— Не пізніше, як через місяць на нашу шахту приїдять два інженери... Молоді, з комсомОла вирости. Шахтарі... Напі хлопці... Та ми при них одним махом механізуємось... І хай Зазіхайло та його брешка хоч і горлянки собі кричачи поперебивають, а таки на наше вийде...

Ці слова породили в Полукайла таку ж тривогу, як і повідомлення інженера про закладини триста'ятдесятиметрової лави. Більше того: тривога та подвоїлася, бо з Горобчиків казання ясно випливало, що молодь домагатиметься негайного переходу на невидану й не чувану ще в цьому вугільному краї довжину вибоїв. А раз домагатимуться, — Дода, будучи людиною, яка безмірно захоплюється всякою новиною — дасть згоду. Проте, справа незнана і незвідана, люди на ній не знаються і через невміння своє та необізнаність ще лиха накоять...

Так міркуючи. Полукайло вирішив на завтра ж поговорити з інженером, попередити його, що не піддався ні умовлянням молоді, був обережний з нею, не робив необміркованих, необговорених із старими шахтарями кроків. Бож Дода, хоч і поміркований, проте інколи буває мов юнак, захоплений і вражливий.

Ще хвилину стоячи, вслухався бригадир в багатоголосий лемент. Та вже чув спірку про спортивні гри і роботу драматичної студії Палацу Культури. Тепер найголосніше розмовляв Кость Макітра, а в його мову впліталися голоси дівчат — виві-

зниць. Одірвавшись од береста, Полукайло вийшов з тіні й рушив іти. Та як тільки він порівнявся з гуртом, його окликнув Горобчик.

— Добрий вечір, дядьо Симоне.

Полукайло повернув убік голову й побачив на пофарбованій у зелену фарбу лавочці, сидить Овсій, а поруч нього дівчина.

— Добровечір, Овсію. Гуляєм?

— Попрацювали не погано, то я погуляти маємо право. А ви ж де це так пізно? У гостях, мабуть, забарилися...

— Бісів парубчак, отакий язикатий, — подумав про себе Полукайло і спинися, уп'явся очима в лице дівчини, що сиділа поруч Горобчика.

— Чого ви так вдивляєтеся? Чи не впізнаєте? — спитала дівчина тихим, м'яким голосом.

Полукайло підступив ближче, пильніше підступився до дівчининого обличчя.

— Ага. То це Завирюха?

— Еге ж вона, Устя...

— Повигорали вже мені, небого, очі. Колись було в степу темної глукої ночі людину б пізнав. Та що в степу, бувало замолоду в шахті без усякого світла бачив куди йти та як ступати, щоб з уступа не услизнути, не полетіти сторчма в урвище. Тепер не те. П'ятдесят п'ять літ, з них тридцять у шахті, он що, діти ви мої... — почав бригадир виправдувати свою недобачливість.

І в цю ж хвилину з палісаднику на його голос посунув натовп молоді. Живі, бадьорі постаті із щиро усміхненими обличчями, хутко оточували його, люб'язно віталися. Кожен чомусь тиснувся стати якнайближче до бригадира.

А як метушня й галас трохи вляглися. Полукайло повів очима по обличчях натовпу, побачив: коло нього стояла мало не вся його бригада. Купкою окремо стояло три дівчини. Дві з них — Лимарівна й Зося-вивізниця, а третя...

— Хто ж та, третя? — мигнуло Полукайлові, й він знову, як і на Устю Завирюху, довго дивився на неї. Йому в зоровій пам'яті виникає образ. Але де він бачив її?

До бригадира підступає Сава Тримбач, секретар комсомольського осередку, вибійник і найближчий помічник Полукайлів у вибійній лаві.

— Товаришу бригадире, та це ж мало не всі хлопці з вашої бригади. Не впізнаєте?

— Бачу, що з нашої. А от дівчина, — показав бригадир пальцем на тонку жіночу постать із смаглим обличчям і дуже розкосими очима. — Десять я бачив її, та ніяк не пригадаю.

— Та то ж Вірма, бібліотекарка з нашого Палацу Культури, сестра Шукрієва. Пригадуєта, п'ять років тому на нашій шахті працював вибійник на прізвище Абібула-Хави, такий широкоплечий, коренастий... Ім'я йому Шукрій. Пригадуєте?

Полукайло, хвилину немовчавши, звів на Саву усміхнені очі.

— Пригадую, пригадую... і про неї тепер згадав. Таки ж у книгарні й стрічав її. От пам'ять погана...

Крізь наговп до Полукайла протиснувся Овсій.

— А знаєте, дядьку Симоне, які інженери до нас приїздять?

Полукайло тепло глянув на Горобчика.

— Не знаю. Чув, що приїздять два, а хто вони, що вони, не відаю. Кажуть, що через місяць приїздять якісь два молодики... Та тільки... який толк з молодих. Доведеться, мать, нам їх вчити, а не їм нас. Такі ж мабуть, що зроду й шахти не бачили.

— Ні, не такі...

Полукайло махнув рукою.

— Еть! І не переконуй. Бачив уже я таких молодиків. Приїздило їх до нас аж три, два роки тому. Ходять, було, по шахті, ручки в бручки, носи догори, комірці їм наче сніг, то їм сьоме не так, то їм то не он як. Ну й послали ми їх у шахту, щоб той, там... привчалися. Нюхнули хлопці, чим пахнуть гізеники, вибої та вибірки і третього чи п'ятого дня почухрали не знати й куди. А чому? Не з шахтарів вони та й не шахтарські діти...

— Бувають добрі інженери і не з шахтарів. Візьміть хоч би й, Карпа Гнатовича: селянського походження чоловік, а он як шахту любить,— заперечив Полукайлові Сава Тримбач.

— Я й не кажу, що не бувають. Звісне діло — людина з селян трудівників, отих, що по-нашому є середняки та незможники ближче до нас стоїть, аніж синки й дочечки усяких панків та крамарів. З них як хто вже проскочить у науку та дійде її і приїде на шахту чи завод, то зразу ж подавай йому кабінета з великим столом та ще щоб і сукном зеленим укритий був...

— Вірно говорить бригадир,— притакнув хтось із гурту.— Бувають такі...

— А нам що треба?— сміливіше спитав Полукайло в Горобчика.— Щоб отакий учений, але ще зелений молодик, приїхавши до нас, поліз у вибій, розказав нам як то лучче працювати, щоб вугілля на-гора більше видати. От що нам треба.

— Так воно й буде,— відказав на те Горобчик.— Шукрія, ви дядько Симоне, знаєте?

— Братуха Вірмин, знаю.

— Да, братець славний,— притакнув Горобчик і глянув в усміхнені очі Вірми, що горіли двома темносизими вуглинами. Перекинув очі на вивізниць— Зосю й Лимарівну і, особливо допитливо подивився в обличчя останньої.— Та й парняга він можна сказати, так що й на великий палець, да-да-да... Красивий і розумний парубок.— Очі Овсієві знову зупинилися на обличчі бригадира.— А Гречку Івана пригадуєте, дядько?

Подумавши знову хвилину, Полукайло відповідав, що він такого імені і прізвища не пригадує.

— Отой, що товаришував із Шукрієм. Пригадуйте? Високий, високий, а чуб йому білий, мов молоком облитий, разом із Шукрієм і вчитись поїхав. Тоді вони обидва у вибої вже працювали, а ми,—повів Горобчик правицею по натовпу,—тільки до шахти звикали, працювали, здається, мало не всі сортувальниками на -гора...

Рука бригадирові піднеслася вгору, й над натовпом застиг кострубатий указовий палець.

— Ага, ага, е. Пригадую'—і рука йому опустилася.—Нема чого недоброго сказати про того хлопця. Славний і старательний був парубічко,—щиро похвалив Полукайло Гречку, глянувши на Горобчика й, бачачи його сповнене радістю обличчя, попередливо додав:—А втім, побачимо, понюхаємо ми їх, товариші мої молодії—коли прийдуть кажу, понюхаєм. Чам вони пахнуть. Мо вони вже й з душком, хто зна... Трапляються й такі люди: був чоловік путящий, був та й споганився. Побачимо...—закінчив бригадир, поправив на голові кашкета і запалив цигарку. Пустивши в небо дим, він збирався щось сказати, але раптом кинувся до бокової кишені, витяг годинника і уп'явся очима в білий циферблат.—Та й загомонівся ж я, хлопці з вами. Вже десята година. Оце там стара хвилюється, чекаючи,—і він перекинув погляд з циферблата на гурт.—Піду я, а ви гуляйте та не загулюйтесь. Не виснажуйте себе. Завтра бо праці скільки маємо зробити... Бувайте здорові, піду...

— Добраніч вам, дядьо Симоне,—гукнув Горобчик.

А кілька голосів додали.

— Бажаємо, щоб вам добре спалося, товаришу бригадире.

— Спасибі. І вам того ж,—обернувшись на мить, відповів бригадир і пішов прискореною ходою в напрямі міста.

Вели його через степовий передміський одишб ясні електричні ліхтарі.

II

Вітри пересвистувалися з дротяними линвами та щоглами надземної залізниці, здіймали над вугільними штабелями чорну куру й утворювали над шахтою штучну запону. Дні минали швидко, а ще швидше зникали у безвість холодні й короткі ночі. Та Абібула Хази не помічав їх. Цілі дні, від раннього раня, як тільки на сході займеться зоря, і до пізнього вечора, аж доки все навкруги не засне, він був на шахті. Його всюди можна було бачити: і в кабінеті головного інженера шахти, де тепер за Додиним столом постійно сидів Іван Гречка, і на початку кожної зміни в нарядній, де він, влившись у шахтарську масу, говорить то з тим, то з тим шахтарем. Найбільше він розмовляв з бригадиром Полукайлом та його хлопцями Овсієм, Савою, Яном, Модестом. Не обминав перекинутися парою слів і з Костем Макітрою — машиністом врубівки, прозваним конисточкою, жартував з Ларія, що добре грав на гармонії,

а на роботі був, хоч і впертий, але вайлуватий. Особливо ж любив він поговорити з старим бороданем — кріпильником Сніцарем, людиною, на устах якої останнього часу весь час ледала загадкова усмішка.

— То ж як себе цього ранку маємо, папашо?— питався Абібула. Хази, як тільки його очі помічали серед шахтарів бороданя.

— Дякувати добре, синку.

— А як здоров'я, самопочуття?

— Та як би ще так почувати себе п'ятирічок з десять, то не шкода і вмерти було б. Добре ведеться. На роки от старий, а почуваю — душа мені одмолоджується.

— Хе, га! Ти дивися, старино, а то ще на сьомому десятку одружися, — вставляв у ту розмову зауваження Полукайло і сварився на Сніцаря пальцем, мов на хлопчика. — Дивився, старино, молодуху ще підчепиш де...

Старий бородань розгладжував бороду, поправляв сиві вуса, з яких ось уже четвертий десяток років не змивається вугільний порошок, і щиро, на весь рот, усміхнувшись, — казав:

— Мо й дружуся... Всяко на цім світі буває.

— А й справді: яка дівка одмовиться піти за такого — от ставного й веселого парубка? — жартував Горобчик і додав: А мене на свата візьмете, га?

— Молодий ще ти, хлопче, на свата. Поживи так, зо два десятки років, тоді візьму за свата...

— То ж вам тоді буде більше восьми десятків.

— Тоді саме й я гадаю... Засватаєш мені милу, десь... з добрих дубових дощок — домовину...

— Ого, го-го-го... Ха-ха-ха-хо... — гуло навкруги, гриміло, реготало.

— Ото хватував, старина! Перехитрив молодого! — захоплено вигукнув Абібула-Хази.

— Молоде — зелене, старе — розумне, досвід життєвий, о! — кивнув Полукайло сентенцію.

Овсій стояв хвилину розгублений, випорив думкою по куточках своєї голови, але не знаходив слів, що перекрили б відповідь бороданя. Й тому хвилювався, бігав по обличчях своїх товаришів, шукаючи з них підтримки. Але даремно. Всі кепкували з нього, сміялися.

— Розум короткий до старого. Не шукай, бо не знайдеш що відповісти...

Та раптом очі Овсієві заіскрилися, до кутків губ підклалася зловита усмішка. Він підступив близько до Сніцаря:

— Через двадцять років у нашім шахтарському місті вже кренаторій буде! Дубові дошки зекономимо для кріплення!

І знову лунав регіт.

— Га? Молодий? Зелений? А ну, ну, послухаємо, що на те старий скаже...

— Ой, скаже! Горобчик умре. Старий скаже! — сміючись при-
такував Полукайло і звернувся до бороданя. — А ну, старино, не
пострами наших літ і досвіду, не дай в обиду старих шахтарів
оцим жевжикам...

Сніцар розгладив сивувату бороду, осмикнув лівого вуса, що
чомусь дерся догори й махнув перед Овсієвим носом рукою:

— Не лякай, голубчику, води вогнем, вона його скільки світ
стоїть, ніколи не боялася... А що таке крематорій? Дуже зручне
кладовище і, головне, раціональне... Кістки наші не тлітимуть,
як то наших предків, черва тіла не їстиме... Умер чоловік, спа-
лили його і все... Я чув, та як очі мав видющіші — в книжках
якось вчитав: за морями, за океанами, в далеких краях, уже
з давніх давен мертвяків не закопують у землю, а палять. Такий
звичай у тих народів — палити, щоб повітря чистіше було, щоб
попестити всякі людей не нападали. Бо попесть така штука, що
й з-під землі може вилізти, на людей напасти... Палять людей,
котрії, значить, помруть, і правильно роблять. Та й те сказати:
яке чоловікові діло, — чи його спалять, чи на дереві повісять
сушити проти сонця, для всякої значить, науки, коли він помре.
Чоловік нічого не втрає, а людство придбає, бо матиме про себе
науку, то мо й життя своє колись продовжить, знатиме свої
хороби та як їх лікувати...

Шахтарі слухали бороданя, затаївши подихи. Проте, з облич-
їм не сходяв веселий настрій. Кожен з них чекав, що от-от
старий скаже таке, що викличе кожному з них регіт, роздраж-
нить нерви сміху. Та бородань до кінця був серйозний, говорив
тихо, спокійно.

— Смерть для людини — кінцевий пункт його життєвого
шляху, так би мовити, тупик. А поки живеш — працуй, борися
за своє й інших життя, знай, що за твое боролися твої попе-
редники... — На цьому старий раптом змовк. Очі йому померхли
й примружені налилися розтопленням воском, спалахнули, мов
два жовті вогники „Вольфові“ у підземеллі. Хвилину він стояв
нерухомо, про щось думав, осмикуючи при тому свою довгу
бороду. І всі шахтарі мовчали, дивлячись на нього. Кожному
погляд повнів вичікувальною напругою й цікавістю.

І от Сніцар одірвав од бороди праву руку, махнув нею, мов
рубнув кайлом:

— Да-а-а... От і наука справа, що й казати, хороша. Треба
щоб і вона стала нашою, як і все... Наука про жисть нашу і
смерть. Хочеться ще пожити, попрацювати, побачити, як діти
твої, онуки й правнуки житимуть. Дуже, скажу я вам, товариші,
хочеться, хоч уже я й старий... Смерть неминуча — це так. Та
колись, за царя й панів з амвонів попи, з книжок усякі писаки,
в школах учителі по всіх усядах нашого робочого чоловіка
переконували, що смерть навіть втішне явище для людини, мо-
вляв, мук земних вона позбавляє тіло людське і переселяє душу
в царство вічне, небесне... Це так за панів. Бо тоді чоловік чу-

жим був, бо кожен з них мав свій життєвий інтерес, один був багатий, другий бідний, третій так собі — ні се, ні те. Якщо була йому вигода до бідних приставав, якщо йому свого було шкода, пнувся до багатих... Не було в людей одної мети, як оце тепер у нас... Ото й радили: вмирайте, на тім світі втіха вам буде. А де той світ? Брехня! Панам не було інтересу до життя робочих людей, до того, щоб вони довго жили. Висмокчуть, висмокчуть твої сили, з молодого тебе, та й вмирай собі скоріше, не їж шматка хліба, бо з сотень, тисяч тих шматків у кишені хазяїна зайвий карбованець заведеться... Отак було тоді, товариші ви мої молоді, — сказав бородань, звертаючись до Овсій та Сави, до всіх шахтарів. — Не було в науці такого, щоб жисть нашу, робочу, продовжити. А тепер уже й треба. Треба, кажу, щоб наука пометикувала: як би то чоловік робочий та жив більше, був здоровіший, щоб усякі хвороби не чіплялися до нього... Соціалізм же, усі працюють... Громада вся буде в соціалізмі. Людина там буде над усе, здоров'я її цінне. Так от, щоб наша наука про жисть нашу подумала, щоб ми подовгу жили й працювали...

На цьому бородань змовк. Очі його засновигали шахтарями. Він заглядав кожному в лице так, ніби хотів угадати, що той в цю хвилину думає про сказане тільки що ним. Шахтарі, в свою чергу, дивилися на бороданя. Очі їм зоріли теплотою, чуття повнилися повагою. А Овсій та Сава аж переминалися з ноги на ногу од радощів.

— Розумні слова старого, — порушив Полукайло тишу, обернувся до Свіцаря, махнув рукою в бік молодиків. — Вони, прийде, старино, час, ту науку про життя наше опанують. Адже інженерів своїх ми вже маємо, ось, прикладом, Шукрій, там у шахтоуправі Гречка Іван. Та й Карпо Гнатович наш чоловік, сприйняв, видно, і розумом і серцем нашу робочу справу. Вийдуть із наших такі от вчені, вони візьмуть твої слова як заповіт і перетворять їх на дійсність, у життя запровадять...

— Було б так, то не шкода й умирати. Думка, що колись таки та буде так, як ми оце собі міркуємо, як говоримо — полегшує старість...

— Буде так! — майже разом, рішуче й твердо вимовили Овсій та Сава.

— Так мусить бути, — відповів на те бородань і додав. — Інакше на біса б ми тоді й революцію робили?

— Правильно, діду Свіцаре, говорите, дуже правильно, — втрутився, нарешті в розмову Абібула-Хазі, що досі стояв у гурті молодиків і, повніючи цікавістю, слухав бороданя. Слухаючи Свіцаря, він разом з тим, думав — як далеко пішло життя від того часу, коли він з Гречкою виїхав з цієї шахти по науку. Розмов таких тоді між шахтарів не було. Від оджувалася зруйнована промисловість, і всі сили, всі розмови тільки про те й були. Говорилося й скерувалося все на те, щоб шахтар, робітник взагалі, після боїв на фронтах, після бур і завір'юх, трохи пере-

почив, після голоду — підгодувався, набрався нових сил для дальшого наступу на ворожі елементи, що ще лишилися в країні, на рештки капіталістичної системи в господарстві, у взаєминах праці з виробництвом. І тепер ось наслідки того перепочинку. Далеко, далеко пішла шахта від того часу, як Шукрій кину. Її й поїхав по науку. — Візьмемо й науку в свої, робочі руки, — подав згодом Абібула-Хази і глинув на годинника, що висів на стіні в нарядній, однотонно й дзвінко цокуючи великим мідним маятником.

Те ж саме, слідом за Шукрієм, зробив і Полукайло. Стрілки показували, що через десять хвилин починається зміна, максимум через сім хвилин вся його бригада мусить бути в шахті, на вибійній лаві.

— Загомонілися ми, хлопці, — звернувся Полукайло до Овсія й Сави, і показав рукою на годинника. — Гляньте...

Ті блискавично скинули очима на великий циферблат і відразу заметушилися.

— Модесте, Яне, де вони? — гукав Овсій, нишпорячи очима поміж шахтарів.

— Кописточко, Ларію. А де ж це Охрім?.. Гей, всі там, хто з комсомольської бригади... всі сюди! На зміну... — помагав гувати Горобчикові Сава.

За хвилину коло Полукайла стояло близько сотні хлопців із незмінними „Вольфами“ в руках. Кожен з них поправляв на собі одяг, хто тіше підперізувався, хто міцно насаджував на голову капелюха, одхиляючи якомога нижче вузькі його криги, хто пильно оглядав лямпу.

— Хлопці у вас, Симоне Васильовичу, справні, — на стримався Абібула-Хази.

Той, відчувши приплив приємности, посміхнувся й відповів:

— Хлопці бойові, не таю... І візьми, Шукріє, до уваги — всіди однаково щирі, чи на роботі чи на гулянці... — По цьому Полукайло обернувся до своєї бригади. — То мабуть таке, що й підемо, товариші...

— Підемо! Підемо!..

— Діду Сніцаре, до гурту прилучайтесь, — гукнув Сава до бородака, що стояв трошки осторонь, задумано оглядаючи Полукайлову бригаду. — Чого самотою стоїте?

Бородак посміхнувся крізь густе волосся бороди й довгих вусів і почав скликати свою бригаду кріпильників.

А за хвилину його і Полукайлова бригади рушили од нарядної до шахти. Над шахтним дворіщем гриміла бойовим мотивом пісня, яку невідомо хто завіз сюди, чи вона сама тут вродилася разом з комсомольською бригадою.

Ге-е-й над степом вітер, курява як хмара,
І за неї сонця не видно.
Зробити роботу — бо праця не хара,
Ге-е-е-й-й, не обидно-о-о.

Веди-и-и нас, гей ве-ди, бри-га-ли-и-ре-с-е,—
Як колись у бій на фронтах водив,
У холод і стужу, у домі й чвиру...
Ге-ей ве-ди нас, ве-ди на прорив.

Услід бригадам од нарядної дивилися жадібними очима шахтарі й так само жадібно слухали пісню. І вже мабуть сотий раз вони чують її, а вона звучить для них однаково, як гасло, як заклик до перемоги, звучить ще бойовіше, як звучала вчора чи позавчора. Навіть Абібула-Хази — людина, спокушена пісенним мистецтвом, прослухав мало не всі опери, що їх виставляють в театрах столиці, чув сотні концертів, але такої пісні, мелодії такої, щоб наливала отак завзяттям, кликала так на боротьбу, підносила до незнаного височини дух — він не чув. Тому й він стояв за порогом нарядної непорушно, мов зачарований, слухав і відчував, як в тіло йому летиться бадьорість, як підноситься йому настрій. Здаля пісня здавалася ще мелодійнішою, ще музичнішою. Слів її вже не було чути, проте звуки вигравали такими тонами, що примушували тіло гнутися, по-стать — витягатися, ставати назшипнішки.

Бригади повернули ліворуч і зникли за стінами шахтних будівель. Пісня стихла, а за хвилину й зовсім змовкла. Лише тепер Абібула-Хази отямився, крутався навкруги себе й миттю кинувся в нарядну. Через хвилину з дверей почали виходити шахтарі й, весело розмовляючи, вражені проспіваною бригадами пісню, поспішили на зміну товаришам. Їм назустріч ішли перші партії виданих на-гора шахтарів і, тепло вітаючись, бажали цілими й здоровими повернутися, як оце й вони, на-гора, бажючи успіху в праці й нових перемог. Проходячи повз Абібула-Хази, що стояв тепер недалеко нарядної, вони так само тепло віталися з ним, питалися:

— Як же воно йдеться та мається, Шукрію?

— Добре йдеться, не гірше й мається. А от зміна вапа ледь-ледь норму витягла. Погано, хлопці.

— Нарубали повні вибої. Саночники й навальники не вправляються. Та й з порожняком знову загор був,— пояснив Шукрієві низький, плечистий десятник Тарас Осовець.

— То чого ж про це мені ні слова не сказали? Скільки про-сив повідомляйте про всі нелади...

— Думалося, що сами вправимося,— відповів той же десятник. — Західня лава, значить, підклала нам свинку. Трапився обвал покрівлі, стояків та стягел в обмаль. Подивилися ми — маленький обвал. Думалося на скору руч прочистимо хідник і гайда! Взялися люди, чистять, коли це — рии та скрип, і знову обвал. Ну, й загаялися...

Абібула-Хази докірливо глянув десятникові в очі і, нічого на те не відповівши, подався до контори розповісти про все те Гречці.

Згодом два молодих інженери, зодягнуті в шахтарські спецівки, попрямували до капра шахти. Через кілька хвилин, пройшовши підземне подвір'я, вони потрапили на головний штрек і, освічуючи „Вольфами“ шлях, скорою ходою полагалися на західню лаву. Адже там і досі завалу ще не було ліквідовано. Лава та закрила хід до сусідніх дільниць, перетнули хідники, забурила бічний штрек, паралізувала роботи майже в половині шахти. Невдача програмної цифри вугілля на - гора сьогодні відіб'ється й на завтрашньому дні, а так недалеко й до прориву. Заходів треба було вживати якнайшвидше.

Ще здала молоді інженери почули в темряві чийсь лайку на адресу коногонів і невідомо чий злорадний регіт. Обидва вгадали: голоси долітали до них від заваленої лави, тому й прискорили ходу, поспішили, щоб якомога швидше добутися призначеного місця. Кожна бо хвилина дорога, кожних бо п'ять-десять хвилин от цим штреком, що вони тепер ідуть, мусив той, чи той коногон провозити до стовбура чотири-п'ять тонн вугілля. А тепер ось вони йдуть і вже протягом чверти години, повз них не промчав ні один вагончик, не чули ні разу постійного й протяжного коногонового: — „гей, там, хто спереду, по-о-бе-ере-жися-я...“

Недалеко лави інженерів спинив шалений, майже гістеричний регіт. Вони піднесли догори лампи, занурили в тьмянкувату просторінь штреку очі, проте нікого не помітили. Здивованими очима глянули вони один на одного, знизили плечима й знову поповзли поглядами в даль штреку, оглядаючи кріплення, чи не стоїть той, хто регоче, донебудь за стояком. Та знову ж нікого не бачилося, а регіт, перейшовши в глухе, придушене хіхікання, все не змовкав, часами трусився, як трусить осінній дощ над степом, часами ж скрипів, як скрипить соснове кріплення, повідомляючи про те, що воно не в силі тримати на собі ваги породи, ще от-от трісне якийсь стягел, хрусне й переламасться стояк і загуде, загуркотить по всій лаві, затріщить, гупає порода...

— Як ти гадаєш, Іване, кому б ото на заваленій лаві так весело було? — спитався у Гречки Абібула-Хази й припав очима до його обличчя. — Дивовижно...

— Я думаю, чи не з'їхав тут, часом, хто з глузду, — вимовив той здогадку й, у свою чергу, пильно й сторожко почав дивитися в обличчя свого колеги. — Більше як дивовижно... Проте, ходім далі. Чорт зна що таке! Адже так і до лиха недалеко.

— В нарядній, — почав Абібула-Хази, щоб заспокоїти вже знервованого Гречку, — всі були цілком нормальні. Весело розмовляли, сперечалися. І поміть, я такого реготливого дядюшку сам, розумієш, негайно ж одпровадив би до лікарні. На наряді я пильно приглядався до людей. Нащо вже Зазіхайло — сам знаєш, щоразу приходив на зміну під мухою і дихав завжди смородом горілчаного перепалу — сьогодні був зовсім тверезий. Вчора я його попередив: прийдеш випивши, не пущу в шахту.

З собою він також не міг принести горілки, бо я сам стежив, як він передягався, і все таки...

— Ходім! — повторив Гречка.

Колеги знову швидко йшли, освітлюючи пильніше собі шлях. Гемін на заваленій лаві голоснішав, проте реготу вже не було чути, він ніби вмер, і його місце заступило сердите бубоніння. Наблизившись до людей, які з лопатами, кайлами, ломами та обушками в руках вовтузилися коло заваленої проходки, вони почали оглядати завал. В ту ж мить коло них з'явилися Полукайло і Горобчик. Обличчя їм були хмурі, очі горіли зло.

— Ось вам, товариші! — війнув Горобчик „Вольфом“ на породу, що одрізала вибійні лави од штреку. — Завалили... не прибрали... лави стоять, обушки, молотки, врубовки мертві... люди гуляють... а Зазіхайло регоче, мовляв, не поможу чистити, та ще й інших на те підбиває, каже, не наша то справа, ми собі коногони, подасте вугілля на штрек, повеземо, нічого возити — гулятимемо...

— І ще візьміть до уваги, — втрутився в Горобчикову розповідь Полукайло, — кажучи оте все, він на наші ж таки радянські закони посилається. Мовляв, прогулюю не з своєї вини, нема чого робити, я не винен, а запряг запиши мені хоч умри.

— Контрреволюція підземна! — скрикнув Горобчик. — Вони раді всякому випадкові, ці Зазіхайли, щоб прогуляти... а запряг пиши! Гроші цуплять...

Абібула-Хази заспокоїв Горобчика й Полукайла і попросив їх розповісти докладно й тихо в чому справа. Завал бо трапився ще за минулої зміни і чому це його й досі не ліквідовано.

— Ото, ото... Чому його і досі не ліквідовано — ми вже читалися один одного, — відказав на те Полукайло. — Завсідги так: завали лав, забурення хідників, переставляння кріплення ота зміна зоставляє для нас. Хіба це робота?

Доки Абібула-Хази розмовляв із шахтарями, виявляючи причину та винуватців завалу, Гречка пильно обстежував довколишні хідники, спади й бремсберги. Піднявши на рівні з головою лампу та зігнувшись майже вдвоє, він нишпорив навколо завалу всіма куточками, вивчав довколишнє розташування робітних дільниць і виявив, що проходжено на цій дільниці спади, бремсберги й штрек вузьким ходом. Це значно утруднювало ліквідацію завалу. Навкруги вироблені обсяги вибоїв, як це зауважив Гречка, були завширшки такі ж, як і довколишні хідники, як і штрек, до якого було прилучено ті вибої, і породи від завалу нігде було діти, крім вивезти вагонетками до стовбура й видати на-гора. А це ж так незручно, стільки зайвого часу забере, зайвих видатків, затримає роботу у вибоях щонайменше на дві години.

У вузькому хіднику Гречку надібали Абібула-Хази, Горобчик і Полукайло, що слідом за ним, по розмові, також вирішили оглянути завал, шукати порожньої, випрацьованої вибірки, в

яку можна було б звалити хоть частину породи від завалу, прискорити очистку й дати змогу вугіллю йти у вагонетках до видавального стовбура.

— Ну, понебудь найшов, Іване? — спитав Гречку Абібула-Хази, освітлюючи „Вольфом“ вузьку пору.

— Покищо нічого, — відказав той. — Доведеться видавати породу на-гора.

— І ніяк цього не можна уникнути? — запитав стривожено Горобчик.

— Ніяк! — відповів Гречка. — І. вреїті, я нічого не розумію. Виявляється, що тут, на цій дільниці, вугільна верства спалає положисто, а штрек, бремсберги, спади пройдено вузьким ходом. Чому? Чия це робота?

До Гречки приступив Полукайло і, присівши на одвислий од стінки вугільний припічок, сказав.

— Це спадщина така нам лишилася. Був тут у нас до Карпа Гнатовича інженер головний і оце такого понаробляв. А потім виявилось, що він у тих шахтинцях перебував, а в нас шкідникував.

— Лизун капіталістичний, одне слово, — кинув Абібула-Хази.

— Та звісно ж. Був такий... І отолишив по собі нам спадщину... Лава й півроку не працювала, завжди на ній завали. Вугілля, що вона давала, в два рази дорожче коштувала від того, що добувалося з інших лав. А як збільшили ми свій плян видобутку, довелося коло неї заходитися. Морочився довго тут Карпо Гнатович, був трохи налагодив, а це знову... — По цьому Полукайло звернувся до Гречки. — І як же запобігти цьому лихові?

Гречка, хвилину подумавши, відповів:

— Мусимо переробити всю систему хідника і вибоїв. Інакше не можна. Щоб у вибоях і штреках можна було ліквідувати завали й подвоїти видобуток вугілля, мусимо застосувати на всіх вибірках систему широких проходок з так званими косцями. Це простий і зручний спосіб. Полягає він в тому, що вугілля з вибоїв — вибірок вирубують завширшки не як штрек, а далеко ширше. Порожнє після вибраного вугілля місце забутовують породю від завалів, та вибраною підчас проходок штреку, чи спалу, до вугільної верстви, і її не доводиться видавати на-гора. На положистих верствах та за широкої проходки штреків косці роблять по обидва боки. А тут оо що ми маємо? Нарочито зроблено вузький хід чи через неознаність із вигодами широкого. Дивно, товариші, дуже дивно. — закінчив Гречка й стояв, оглянувшись навкруги себе. Помітив: тепер він уже оточений шахтарями, що застигло дивилися на нього, мружачи очі. Очевидно вони дуже уважно слухали його пояснення й тепер чекали, чи не скаже, бува, він ще чого, для них мало відомого, або й зовсім незнамого ними з техніки й організації видобутку вугілля. Але Гречка мовчав. Він тепер, маючи в го-

лові уяву про картину завалу, обмірковував, як можна в найскоріший час прочистити шпрек та вибірки. Четверть бо шахти стоїть паралізована завалом. Довго думав Гречка, але іншого способу, як вивести породу на підземне подвір'я, до стовбура, не знаходив.

— Що ж робити?—не стерів Горобчик.— Люди стоять, інструменти гуляють. Кажі, Іване, що робити?

— Мобілізувати всіх навальників, саночників, коногонів, всіх людей цієї ділянки й вивести породу до стовбура,—сказав Гречка, обернувся до Абібула-Хази й Горобчика.— Гайда, хлопці, скличте сюди людей.

В ту ж мить вони зникли з проходки. Слідом за ними подалася й решта шахтарів. Лишився коло Гречки тільки сам Полукайло.

— Та й кріплення тут поганувате,—сказав ніби про себе Гречка.

— Не важне. Сніцар добрий кріпильник, уважний, стежить з очей не спускає ні одного стояка, і може б і завалу не було, та як я помітив он там—при цьому Полукайло показав впродовж проходки,—недалеко завалу, хтось витяг з півдесятка стягелів з покрівлі, і стояків мало... Лісу не вистачає, Карпо Гнатович рівномірно його розподіляє по всіх лавах, порода всюду однакової моці, каже, лісу не вистачає і вибійники крадуть один в одного. Може й тут украли. Народ не думає про те, що трапиться обвал, мо й смерть кому заподіє... аби йому безпечно було. Лихо.

— Погано...

— А хто ж каже, що добре? Звісно, погано,—потвердив Полукайло й узяв у руку „Вольфа“, що досі стояв перед ним.— Знаєш, Іване, що?

— А що?

— В мене інша думка.

— Про що?

— Та от про що: ти сказав вивозити породу від завалу до стовбура.

— Ну да. Ближчого місця, куди б можна було вивести її, по мові, нема.

— Є, Іване..

— Де? Куди?

— Ось тут, метрів за сто починається моя лава. Там є порожнього місця у випрацьованих вибірках на п'ять таких завалів. Прийдуть навальники, коногони з вагонетками приїдуть, я візьму половину своїх хлопців, через годину й сліду від завалу не залишиться, вивеземо туди й звалимо. Бо до стовбура ж сімсот метрів, туди коногон справиться раз, з до моєї лави еім разів...

Гречка, й миті не думаючи, вхопився за Полукайлову позицію.

— Справді, Семене Васильовичу, зручніше... Добре, — при цьому він обернув обличчя до довжини проходки й гукнув: — Товариші, сюди! Гайда сюди...

— Ідемо-о-о... — відгукнулася глуха й далека темінь вузького штреку. — Цю ж хви йну йдемо-о-о...

Слідом за цим, в глибині штрекової темряви замигтіли десятки вогників, загуркотіли порожні вагоночки й почулися людські голоси. І чим ближче наближався до Гречки й Полукайла той гамір, тим виразнішали розмови, що точилися між шахтарями. Гречка знову вчув той самісінький, наче божевільний, регіт, що чув його з Шукрієм, йдучи сюди. Регіт кожної хвилини голоснішав, часами на мить уривався і його змінювала брудна лайка на адресу того, хто здумав брати коногонів робити не їхню безпосередню роботу. На те — чути було — відповідав Горобчик. Він доводив потребу вивести якнайскоріше породу, що завалила вибої, проходки, а головне, штрек і затримує видачу на-гора добичі, затримує роботу всіх коногонів, вибійників, врубарів, саночників і навальників цієї дільниці, що такий застій призведе всю шахту до прориву, а хто з робітників собі й іншим лиха хоче? І знову на ці Горобчикові вмовлення, його невгомний і, видно, впертий співбесідник відповідав, підтриманий ще кількома голосами, розкотистим, скаженим реготом.

Полукайло і Гречка мовчки слухали те все й кожен щось про себе думав. Обом їм очі займалися гнівом, а руки починали тремтіти. Особливий приплив зненависти відчував Полукайло. Йому хотілося кинутися туди, вперед, звідкіля до них долітає отой дразливий і до гидоти неприємний регіт, і випроводити геть з шахти Зазіхайла. У всякому разі, хоч вколоти його докірливим словом, втовкти в його душу і серце ту відповідальність, що лежить на ньому, як і на решті шахтарів, за вугіль, за нормальну роботу шахти. Та хіба він зрозуміє те, хіба добере? Замість голови йому на плечах кавун переспілий, порожній, замість серця — пустельна ворожнеча... А може ні? Може серце й душа в нього чужі шахті... Хотілося Полукайлові кинутися туди, проте, стримав він себе, сидів нерухомо, аж доки почув гомін людських голосів майже нас своєю головою.

— Це не наша робота, не коногонів! — кричав Зазіхайло, звертиючись до Гречки. — Ми призначені тут воювати тільки вугілля. Платять за запряг вугілля, а не породи... Ми тільки коногони, і чистити завали не наша справа. То хай навальники, саночники, вибійники.

— Кріпильники, врубники! — перекиркуючи Зазіхайла майже над саме його вухо вигукнув Сава, що прийшов сюди разом із вибійниками Полукайлової бригади на поміч.

Це Зазіхайла збило з пантелику й він, миучись та оглядаючись навколо себе, мугикав, бачив на собі безліч очей шахтарів, що горіли зненавистю й злобою, дивилися докірливо й прикро

Йому в лице, заглядали допитливо в його очі. Нараз до нього підступив Гречка.

— Чого ви, товаришу Зазіхайло, кричите? Ви, значить, хочете, щоб на шахті трапився прорив, щоб ми не видали тої кількості вугілля, яку мусимо видати?

— Я не проти,— буркнув Зазіхайло.— Я проти, що мене й мою коногонницьку братву примушують робити те, що нам не належиться... Не я ж винен у тому, що тут завал трапився. Чого мене тягнуть, щоб я породу возив?

В цей час до вагонеток підійшов молодий шахтар, став поруч Зазіхайла і сказав рішуче й твердо:

— Котись, дядьо, легким катером на-гора. Я возитиму породу от цим гнідим коником.

Цього аж ніяк не чекав Зазіхайло і тому зовсім отетерів. Вії над очима йому кліпали, тремтіли. Обличчя взялося глидриги боками зморшками, померхло, а ноги почали виробляти. Раптом він крутнувся, мов припечений вогнем, аж присів і в упив очі в молодика. По обличчю він впізнав у тому молодиків вибійника з Полукайлової бригади Яна Таубеса, що стояв, високий і стрункий, напроти Зазіхайла, одверто й гостро дивлячись йому в обличчя. Зазіхайло, здивований, присів ще нижче:

— Це я, Зазіхайло, старий коногон, значить, котитися мушу на-гора? Ах ти ж, шморчок такий! Значить, нас, старих, геть, а ви той...— Зазіхайло вхопив свого коня за повід.— Щоб я довів гнідого, оцього коня, з яким я вже півдесятка не розлучаюся? А ти без року тиждень шахтар і вже, значить, хочеш мене викотити на-гора?.. га?— Обернувся рвучко до шахтарів, що вже лагодилися до чисткї штреку та вибірок від завалу, й крикнув.— Чули? Нас старих уже на-гора вигоняють шморчки! Чули?..

До нього підступив бородань, кріпильник Сніцар.

— Та чули ж! Чого кричиш, мов оглашений? Правду хлопець сказав: не хочеш сам працювати — не заважай іншим...

— Правильно, старино! — заgrimіло навкруги.

Сніцар, підбадьорений цим, ще ближче підступив до Зазіхайла:

— Не пришивай себе до старих шахтарів... Правду сказати, ти давно вже працюєш у коногонах та щось не помічав ще, щоб ти був справжнім шахтарем. Перевертень з тебе якийсь вийшов. Усе тобі не так, всього тобі мало... Лайдакувати полюбляєш, кричиш: не моя то робота! А чия ж вона?.. Твоя, моя,— Сніцар повів рукою навкруги себе,— всіх нас... Для кого працюємо? На кого працюємо? На хазяїна як ото колись, чи на себе?

Раптом між Зазіхайлом і Сніцарем виросла постать навальника Криволапа. Він, мов оскажений бик, повів навкруги своїми волячими очима:

— Не дозволимо чоловіка зобіжати! Ось і я не хочу породи вибирати. І Гнусін Серьошка одмовляється і Дуга відмовляється. Це не наша робота. Нам вугілля подай, виберемо...— мимрив він хрипким пропитим голосом. — А Зазіхайло не дозволимо зобіжати... — По цьому Криволап обернувся в бік, де стояли Абібұла-Хази й Гречка і тиснув на них рукою. — Ось вони, значить, наші інженери, приїхали сюди і всякі конвейери вигадують, механізацію якусь там заводять. коногона, саночника й навальника хотять із шахти вигнати... Так от і хай нам покажуть отут же такі, як без нас вони дадуть вугольок на гора. От хай тут і покажуть...

В натовп, що вспів уже зібратися навколо Сніцаря, Зазіхайла Яна й Криволапа, вдерся розпалений гнівом Горобчик. Він став, ніби вкопаний, і скинув догори очі.

— Змова? Чи що це?— спитав він твердо й рішуче. — Чуєте, товариші, що тут проповідують Криволапи й Зазіхайли? Питаю—чуєте?

— А чого ж не чути? Все добре чути.— відповів якийсь шахтар і, війнувши „Вольфом“ на Зазіхайла та Криволапа, додав.— Оце ті самі наші унутрішні вороги, шашіль робочої класи... Чуємо все!

— То чого ж мовчите, коли чуєте явно ворожу нам мову, хоч би й звуст Зазіхайла — старого коногона. Чого мовчите?

— Чорта скільки не хрести, то він кричатиме — пусти!— відповів той же шахтар. — Чого тут на нього час дорогий витрачати...

Горобчик побіг своїми гнівними очима по обличчях шахтарів і спинився на Гречці, дивився тому в очі, ніби питався: що ж робити далі, що сказати коногонам, зокрема Зазіхайлові. І Гречка не примусив довго чекати себе. Він спокійно підступив до Зазіхайлової компанії, що згрудилася тепер до купи, ховалася за стоянками од світла „Вольфів“ і десятків шахтарських очей.

— Погане ви, хлопці, діло надумали,— сказав він тихим, рівним, як степова широчінь, голосом. — Погане, кажу, надумали ви діло,— повторив він голосніше.

Заворушилися людські постаті між стоянками, зам'ялися, переглядалися поміж собою, всі разом дивилися то на Зазіхайла, то на Криволапа. А на них дивилися шахтарі й Гречка допитливо й докірливо.

— Тут Криволап вимагав од нас,— сказав спокійно Гречка,— інженерів, щоб ми негайно на очах всіх показали, як то можна механізувати очисні роботи. Ви сами добре розумієте абсурдність цієї вимоги. Спершу треба дістати механізми, завезти їх сюди, встановити і вже потім... Чого ж він хоче?

— Скомпромітувати нашу ідею механізації!— відповів Горобчик.

— Правильно.— притакнув Гречка, і, звертаючись до коногонів мовив далі.— Механізми, а саме: конвейери, скрепери, вру-

бовки, електротяги, полегшать нашу важку шахтарську роботу, збільшать наполовину продуктивність нашої праці... Дамо вчетверо більше вугілля, як тепер дамо. Ви ж тільки зрозумійте: одна врубівка, а при ній троє людей за зміну нарубують стільки вугілля, скільки тепер нарубують за зміну тридцять п'ять вибійників!— Обернувся до Зазіхайла.— Один електротяг повезе до стовбура двадцять—тридцять вагонеток тимчасом, як твій гнідий везе дві-три і найбільше—п'ять...

Очі Зазіхайлові спершу закружилися, хвилину стояли двома блискучими цяховими головками на обличчі Гречки, потім злорадно мигнули, губи скривилися, рот поволі почав одкриватися:

— Ха-ха-ха-ха-ха... Хо-хо-хо-хо-ге-ге-ге-ге-ге... — зареготав скаженим реготом Зазіхайло.

І покотився його регіт штреком, хідниками, од лави до лави. Очі шахтарів майнув переляк. Навіть Гречка відчув, як його спиною зав'юнилися холодні гадючки, й він припав очима до обличчя Зазіхайла. Але той все ще реготав, пиресаючи навкруг себе слиною.

— Чого регочеш? Здурів, чи що?— спитав Сніпар.— Тобі смішно, що одна врубівка заступить тридцять п'ять вибійників, а один електротяг п'ятеро коней?

Зазіхайло змовк. Проте, з губів йому не сходив ехидний сміх.

— Ось,— він кивнув головою на Гречку,— оцей, можна сказати, вчорашній хлопчак, мене вчить, старого коногона, агітує... Багато приїздить вас, агітаторів, на наші голови. Працювали без вашої механізації й вугілля було. А тепер повигадували всякі врубівки, електротяги, конвейери, і вугілля нема... Знаємо! А де я подінуся, коли мого гнідого електротяг заступить? Вигнать коногона з шахти хочете! Механізація—значить нам смерть... Ге, чули? Він агітує! За що ж ми боролися, братіки, ге? За свободу боролися... щоб робити менше, заробляти більше...

— І все зароблене до копійки пропивати,— вставив Овсій.

— Сопляк!— гавкнув Зазіхайло.— Не твоє до того діло. Тепер свобода нам, то я й роблю те, що мені до душі припадає... Я свободний, вольний!

Полукайло, що досі стояв осторонь і напружено слухав, мов опечений рвонувся наперед.

— Дайте, товариші, я скажу слово!— завернувся він до шахтарів.— Хочу сказати...

Всі відчули, як затремтів голос старому бриву, упився побачили, як засвітилися йому очі негасимим огнем, зашавкали, як твердо стали його ноги.

— Кажі, Симоне Васильовичу,— вимовив Сніпер.

— Говоріть, товаришу Полукайле!— гукнуло навкруги.

Полукайло звів очі на Криволапа, потім на Зазіхайла, довго й вперто дивився в одутлі їхні обличчя. Зазіхайло також одве-

рто дивиться на бригадира. Проте вії йому над очима, мимо його волі, кліпали, сині повіки часто спадали вниз, ховали під собою невиразний, навіть трохи розгублений зір налитих кров'ю очей.

— Ти... Панфиле, та ще й Омельковичу, питався,— почав твердо Полукайло,— чи ми чули, що говорив нам про механізацію Гречка?— Обернувся до шахтарів.— Товариші, всі чули?

— Чули! Чули!

Полукайло знову поставив твердий зір своїх очей на Зазіхайловім обличчі.

— Чув? Кажуть, що всі чули... Тільки ти не чув! До мозку твоєї голови, до душі й серця твого не дійшло те... Кам'яне воно в тебе. Правда, свободу ми взяли... для всіх нас свободу! Чуєш, Панфиле, та ще й Олексійовичу? Для всіх! А хто в нашій свободі хоче знайти для себе особисто свободу, той проти нас! Якої ти свободи хочеш? Ти казав тільки но, це всі чули, щоб менше робити, більше заробити й краще жити... Значить хочеш краще жити? Так? І ми всі того хочемо. Дуже хочемо. Та як же то краще жити, коли ще немає з чого. А де його взяти? Працювати мусимо, вугілля дати, що від нас вимагається... За що боролися— питався? Хто боровся? Ти?!. Щось не бачили ми тебе тоді, як боролися, та й тепер боре́мося... Ми боре́мося за те, щоб життя нашим було, а ти проти того. За що ж ти борешся? Скажи, Зазіхайло... Яка, ти думаєш, у нас свобода? Свобода наша — од визиску нас панам, од влади капіталістів над нами, ось яка свобода! Наша свобода знищує всякий визиск людини людиною. А ти, менш працюючи, чиїм рахунком, з чийої праці хочеш жити, га? То ти, значить, розумієш нашу пролетарську свободу так: мовляв, хочу роблю, хочу ні, а їсти дай... Роблю те, що мені до душі припаде і, мовляв, яке йому до того діло? Виходить, ти отут якоїсь шкоди наробиш і... яке то того кому діло, бо тепер свобода? Так ти свободу розумієш? Не хочеш вивозити від завалу породи, інших од того одмовляєш, бо нам свободо?!.— Полукайло знову обернувся обличчям до шахтарів.— Пропоную, товариші, раз їм така свобода, видати їх на гора, геть к бісу, на свободу! Хай не заважають нам здобувати свободни пролетарської, свободи од панів, капіталістів — визискувачів. Революції не скінчено, як це Зазіхайли думають, революція наростає... Ми тут робимо, продовжуємо свою революцію, там на сході й заході, на півдні й півночі, в країнах капіталізму, там наші браття робочі... Вони дивляться на нас, що ми робитимемо, вигнавши з шахт, із заводів і фабрик хазяїнів... Куди наша революція піде, якими шляхами. До соціалізму мусимо йти, шлях до кінця показати тим, що на нас дивляться. Працювати мусимо! А Зазіхайло що?.. Од його свободи одвертаємося ми, бо він нас хоче спровести на путь контрреволюційну... на таку путь: узяли от ми шахти, давайте проїмо, проп'ємо їх, зостанемося з голими руками... а пани при-

йдуть і голими руками нас візьмуть... Скопромітуємо себе й нашу революцію в очах тих, що вчаться в нас, як то треба битися та боротися за пролетарську свободу... Пропоную вигнати Зазіхайлів і Криволопів геть!

— Вигнати!— притакнули шахтарі в один голос. Десятки очей звелися на Зазіхайла, Криволопа й Гнусіна.— Геть! Геть!— громом ударило над їхніми головами.

І загуло навкруги, загомоніло. З найближчих лав і виборок, з бремсбергів і печей, почувши крики й галас, посунули до завалу люди.

Зазіхайло в'юнися, мов на вогні, і кричав на все горло:

— Не дам гнідого!!! Нікому не дам! Мені його доручено! Шибай доручи...

Абібула-Хазі підступив до нього:

— Шахтою доручено завідувати мені, аж до повороту з Харкова товариша Шибая. Отож, пропоную передати вашого коня й вагонетки ось цьому товаришеві,— показав він рукою на високу й струнку постать Яна. По цьому він обернувся до Криволопа, Гнусіна й Дуги.— А ви залиште тут свої лопати, а сами можете йти на - гора!

Зазіхайло аж затремтів. Хвилину він снував розгубленим зором очей навкруг себе, шукаючи виходу з становища, що так несподівано, неждано й негадано склалося. Тепер відчув, що з ним не жартують, що справа набрала серйозности. Що було робити. Просити, щоб пробачили йому, чи скоритись вимозі і, кинувши свого гнідого коня, піти мовчки геть.

— Ви не маєте нікоторого права вигнати шахтарів із шахти!— крикнув на все горло він.— За хазяїнів виганяли, тепер свобода...

— Тих, що заважають, призводять шахту до прориву, маємо право! Тих, що не коряться вимозі всіх шахтарів, до шахти й на гарматний постріл не припустимо...

— Геть! Геть!— ударило знову громом.

До Зазіхайла вдруге підступив старий кріпильник Сніцар.

— Іди, чоловіче, по добру та по здорову, словом ласкавим тебе просять. Робота стоїть, нам її надолужити треба, а ти тут теревені справляєш. Пропадла ти, Зазіхайле, людина. Піди на гора та по свободі там і подумай; що ти робиш, подумай, кажу, головою, куди твоя путь, з нами чи проти нас... Іди не заважай...

Постать Зазіхайлові раптом згорбилася, плечи перекошилися, й він, мигнувши лютими очима на бороданя, одступився од Гречки, махнув рукою в бік Криволопа, що й досі стояв мовчазний і хмурий, як грозова хмара, ховаючи очі від шахтарів.

— Підемо...— витиснув він тверде, мов камінь.— Та ми ще себе покажемо...— Глянув на Гнусіна й Дугу.— Ходім, хлопці...

В ту ж мить три постаті, одірвавшись од шахтарського скопища, подалися штреком геть, в напрямі підземного подвір'я.

ам у слід гостро дивилися десятки очей. доки вони не зникали в темній глибині штреку.

— Ну, а тепер, товариші, до роботи, — сказав Гречка.

— А так, так. Мусимо надолужити втрачений час, — притакнув Сніцар і, взявши своїх людей — кріпильників, пішов підготовляти нове кріплення для завалених вибоїв.

Полукайло також зібрав своїх хлопців і порозоставляв на роботу: того коногоном, того навальником, саночником. Над завалом запрацювали кайла, обушки, ломы й лопати. Вагонетки одна за одною пішли по штреку, повезли породу геть, до порожніх вибоїв. А невдовзі до Полукайла, що керував очисткою завалу, підійшов Горобчик.

— Дядьо Симон, пропозиція.

— А що там, Овсіє? Кажі.

— Винахід... — хитрувато усміхнувшись, тихо вимовив молодий вибійник. — Я оце обдивився обидві стінки штреку...

— Ну, і що ж?

— Обабіч, між стояками, багато порожнього місця. Ї пропозиція забутувати те місце породою від завалу.

— Вірно, синку, — погодився бригадир. — Двох зайців, значить устрелимо: і час очистки скоротимо й не дамо порожняві новим обвалом погрожувати нам. Правильно. Одна голова добре, дві — ще краще...

— А мільйони — то й зовсім не страшно. Правда ж?

— Правда, Овсію, нас мільйони і нам нікого не страшно. Хоч серед нас і є сотні, а мо й тисячі Зазіхайлі, Криволопів, Гнусіних... наволочі всякої, мерзеної... І мене, синку дивує: звідкіля він понабирався отих вражих нам думок про свободу, про волю — хочу роблю, хочу ні. Де він отого всього доп'яв?

— Од шинкарів та базарних перекупок... Знаєте, є така приказка — з ким поведешся, од того й наберешся. Дерун був тут з якоюсь брашкою — Зазіхайло з ним товаришував. Кумався з шинкарями. А цей Криволап, що рік тому в навальники вліз, як вам здається... Хто зна хто він, хоч, наприклад, я душею чую, що то не наша людина. Чужак...

Саме в цю хвилину Полукайло помітив: повз них проходить Гречка, і він окликнув його. Молодий інженер підступив до бригадира.

— Є можливість ще на половину скоротити очисні роботи, — сказав Полукайло.

— Як? — вхопився Гречка.

Бригадир розповів про те, що винайшов Горобчик.

— Добре, дуже добре, — potwierдив Гречка і звернувся до Полукайла. — Порядкуйте, Симоне Васильовичу, я піду, інші місця робіт огляну. Коло вас тут за технікою доглядатиме Абібула Хазі. Поки бувайте. — Він, міцно потиснувши руки бригадірові та Горобчику, миттю зник із штреку.

Одіславши на роботу Овсія, Полукайло заходився порядку-

вати. Од праці лопат, ломів, кайл та обухів у штреку здіймалася хмарою курява, закутувала, наче туманом, лямпи. Люди в тій куряві рухалися швидко, часами погукуючи на коногонів:

— Порожняк давай! Давай!

Гриміли вагонетки, посвистували на коней і погукували на людей нові коногоні.

— Побережись... Побере-ере-ежись-я... — чути було щохвилини. Порода в завалі танула, мов віск на огні.

Тут же працював і Сніцар із своєю бригадою кріпильників. Вдовж очищеної вибійної лави кріпильники густо ставили стояки, міцно вганяючи нижні кінці їх у поземі дучки, а верхні підпираючи під покрівлю.

— Тугіше, тугіше витягайте стояни під матку, — казав кріпильникам Сніцар. — Тугіше, щоб часом знову обвалу не трапилося. Покрівля тут не дуже міцна, слабенький ґрунт, ото — затягніть її обополками та як можна густіше... — При цьому бородань підходив до кожного тільки по поставленого стояка й стукав по ньому молотком. Якщо стояк дзвенів, мов сталь чи залізо, йому в очах вроджувалася усмішка, і він вимовляв: — Ха-ара-шо. Оце добре, цей триматиметься довго. Якщо ж стояк хрипів, гув, мов старий, потрісканий чавун, бородань невдоволено крутив головою, ще раз стукав і казав тому або тому кріпильникові тугіше підбити стояк під матку. Найчастіше ж він сам брався до тієї роботи, кажучи голосно: — Щоб певніше було... Переконавшись, що всі стояки поставлено як слід, він ішов далі на інші місця робіт. Ось два хлопці кріплять вибірку, очищену від породи, що була сюди насунулася від завалу. Глянувши роботу, старий казав: — Вибірки треба кріпити так, щоб вони виглядали мов підкови... такої форми... щоб значить, зручно було працювати в них. Цямринця тугіше складайте, хлопці, тугіше... Отак, так. Боки й покрівлю міцніше закріплюйте, не довіряйтеся ґрунтові. Бо він тут ніби й міценький, та гляньте, вже потріскався, виринається, тиснеться на обвал... — Постукавши ломом у поземний ґрунт, Сніцар покрутив головою й вимовив. — Погано...

— А що там, товаришу бригадире? — сторожко перепитав один із кріпильників.

— Погано, кажу, хлопці, ви не доглянули. Та й ґрунт тут, як бачу я, слабенький, виринається. — Сніцар стукнув щосили молотком по ґрунту. — Чуєте шипить. Одуглина яка, га? Покладіть, обов'язково покладіть тут спідняки... щоб, значить, повним одвірком закріпити цю вибірку... А то бачите, якого лиха завдають нам завали. Покладіть спідняки. Рями у нас, я бачу, не густо покладені... Це кріплення на зовсім міцну породу... щоб ряма, значить, стояла на три чверти одна від одної... А тут треба їх ставити поспіль... одну біля одної...

Кріпильники уважно вислухали свого бригадира і, коли він пішов геть, далі кріпили вибірку так, як то казав бородань...

За годину всі хідники й штрек було очищено й укріплено. Вибійники, навальники, врубарі й саночники — всі шахтарі повернулися на свої місця. З вибійних лав, з просік, печей брембертів і вибірок на головний штрек пішло вугілля й полилося у вагонетки. Зчіпники хутко валкували поїзди і з свистом виряджали їх до стовбура, наказуючи новим коногонам, молодим хлопцям з Полукайлової бригади, не баритися, подавати якомога скоріше до вибірок порожняк.

Шахта цієї зміни горіла в роботі як ніколи і дала повну норму добичі.

С. Р. О. Г. О. В. И. К

У ВЕЧОРИ

Увечорі

відбудеться побачення.

У ВЕЧОРИ

відбудеться побачення.

І думи летять.

В голубий вир

Голову спогади

б'ють крилом.

Поїзд

весело мчить.

І марно розтрачена

Крізь вікно

Юність твоя

Проліта за вікном.

Вже бачу я,

Ти

Верхів'я гір

з сонцем вставала,

Спинають

Строчила

хмар безжурий літ.

нудьгу

На далекій півночі

Одноманітних світань.

Вітер

Шумним

настирливо дме

ішли карнавалом

Й дзвенить мов сталь.

Через кімнату

Там залишилось

убогу твою

місце робоче,

Манекени модних пань.

Ударника

Бриніли

місце моє,

музикою бали.

І товариш

Пинались

мій варстат.

добірним вбранням

За роботу

Хороводи дам.

зразкову,

А тобі за труд

За відданість

в груди-бокали

крім

Наливало життя

Поляки на зборах

Отруйну дань.

Путьовка

І на кожному кроці

мені від завкому

Машинки

В соняшний Крим

надмірної гри

До солоного моря.

Падали руки